

Narrative Semantics, Modal Logic and Fictional Possible Worlds

Vol. 12, No. 1, Tome 61
pp. 145-185
April & May 2021

Samira Bameshki*

Abstract

The theory of possible worlds presents a model for narrative semantics. This essay focuses on the use of possible worlds' theory in narrative semantics with interdisciplinary approach. Conception of narration based on possible worlds' perspective is the main purpose of this paper. Based on this perspective, plot is not only textual actual worlds which some events occur in it, but also include possible worlds which without regarding them, narrative semantics will remain incomplete. Such perspective is derived of semantics of modal logic; therefore, for explanation of this perspective attention to modal logic is necessary. Contemporary

semantic theories have three main branches: philosophical, formal and linguistic semantics. Linguistic semantics uses formal semantics as a semantic logic in order to make clear how the study of meaning is. In this essay it will be illustrated that logical semantics can be applied in narrative semantics. Consequently, if the readers include private worlds of characters or fictional minds' worlds and various possible worlds in their reading, they will get more complete and more profound conception in reading narrative text, because a fiction is considered as a complete modal system and the mental representations of characters is equal with the PWs of a modal system. Some of accomplishments got, through foreshadowing to meaning of narrative text on the basis of this model, are the redefinition of plot and conflict notion. In order to apply this model in a narrative text, the binary *Wandering Island* and *Wandering Cameleer* novels by Simin Daneshvar has been chosen.

Keywords: narrative semantics, modal logic, linguistic semantics, possible worlds' theory, fictional minds

---

* Corresponding author; Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Ferdowsi University, Mashhad, Iran; Email: bameshki@um.ac.ir;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9634-0442>

Received: 10 January 2020
Received in revised form: 10 February 2020
Accepted: 25 February 2020

1. Introduction

The theory of possible worlds presents a model for narrative semantics. This essay focuses on the use of possible worlds' theory in narrative semantics with interdisciplinary approach. Concept of narration based on possible worlds' perspective is the main purpose of this paper. Based on this perspective, plot is not only textual actual worlds which some events occur in it, but also include possible worlds which without considering them, narrative semantics will remain incomplete. Such perspective is derived from semantics of modal logic; therefore, for explanation of this perspective attention to modal logic is necessary. Contemporary semantic theories have three main branches: philosophical, formal and linguistic semantics. Linguistic semantics uses formal semantics as a semantic logic in order to make clear how the study of meaning is. In this essay it will be illustrated that formal semantics can be applied in narrative semantics. By making interdisciplinary connections between semantic method in formal logic and its use in narrative semantics, a helpful correspondence was made between this method and how to explain meaning in narration. Before that narratologists use formal semantics in studying narrative semantics, linguistics had the benefit of this method to study meaning in language. Linguistics in linguistic semantics branch used the conception of possible world in semantics of modal logic and formal semantics to understand and explain the meaning. In this essay, it has been represented how narratologists have used this method to clear the ways for construction of the meaning of narration. The main question of this research is to determine what is the process of construction of the meaning in narration in the light of possible worlds' prospective? And based on this, how the classical definitions of some narrative elements are redefined? And why? The importance of this subject lies in the significant place of concept of possible worlds in literary theory and illuminate the meaning of narrative from a new aspect. This concept is used in four area of literary theory: 1) theory and semantic of fictionality 2) theory of typology of fictional worlds 3) narrative semantics

and 4) postmodernism poetics. Contemplation and research in every of these aspects needs a distinct research but now this essay is about the use of concept of possible worlds in narrative semantic domain because of its special use in understanding the meaning of narrative. This essay clears out that the concept of narrative on the basis of possible worlds' perspective has effect on understanding the meaning of narrative more completely and thoroughly. Among narratologists, one of the preeminent figure who worked in this area and tried for conception of the fiction in form of a complete modal system was Mari Lure Ryan. Therefore, this essay focuses on Ryan's collection of works from the methodological point of view. If we look at the meaning of narrative in terms of concept of possible worlds, in order to understand the logic of acts of fiction correctly, in narrative semantics we must consider potential events in characters' mind that they think about alongside factual events which happen in story world. From this point of view, characters' mental representations are understood as possible worlds of a modal system. Accordingly, textual actual world is the center of our "system of reality" and non-actual possible worlds also exist in this modal system of realism. Analysis of concept of a narrative is done in terms of its fundamental components and private worlds of characters is one the most important components of the meaning of a narrative. Therefore, how to understand the meaning of a fiction is directly related to whether include the fictional possible worlds or not. This attitude provides a special understanding of the dynamics of narrative acts. By considering fictional possible worlds (which include: wish world, obligations world, goals and plans world and fantasies world) in meaning of plot of narrative. In this new attitude, the plot of a fiction is the movement of different and various worlds in textual universe and in fact, it's the complex and intricate connections among these textual actual and non-actual worlds that keep the engine of narrative machine on and add to its dynamism. In the same way, conflict as another important narrative factor, also is no longer traditionally defined as the problem or contrast between good or evil forces. For practical

explanation of issues, two novels by Simin Daneshvar have been chosen: *Wandering Island and Wandering Cameleer*. Actually in these two fictional worlds only occurs one plotline (ATW) but many other plots (possible worlds or other alternative situations) parallel to actual fictional world are moving in story world which in no way without them the meaning of fiction can be understood. There are possible or suppressed plots in these two stories that a shadow of their tracks is shown in narrative but they remain unfinished and incomplete. Understanding the more complete meaning of these plot stories depends on considering this suppressed plotline. Possible worlds that "Hasti" could make them real but it did not happen. Conflict is also evident in possible worlds of characters in *Wandering Island and Wandering Cameleer*. In plot of this story the character who has least success in resolving his conflicts by aligning all his private possible worlds with textual actual world is "Salim". Consequently, if the readers include private worlds of characters or fictional minds' worlds and various possible worlds, they will get more complete and more profound conception in reading narrative text, because a fiction is considered as a complete modal system and the mental representations of characters are equal with the PWs of a modal system. Some of accomplishments got, through foreshadowing to meaning of narrative text on the basis of this model, are the redefinition of plot and conflict notion. Understanding the story from the perspective of possible worlds' theory sheds new light on the conception of the meaning of narrative, story conflict, personality psychology, fictionality of events, genre studies and so on.

دوماهنامه علمی - پژوهشی

۱۲، ش ۱ (پیاپی ۲۱) فروردین و اردیبهشت ۱۴۰۰، صص ۱۴۵-۱۸۵

معنی‌شناسی روایت، منطق موجّهات و جهان‌های

ممکن داستانی

سمیرا بامشکی*

استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران.

پذیرش: ۹۸/۱۲/۰۶

دریافت: ۹۸/۱۰/۲۲

چکیده

نظریه جهان‌های ممکن، الگویی برای معنی‌شناسی روایت ارائه می‌کند. این مقاله بر کاربرد نظریه جهان‌های ممکن در معنی‌شناسی روایت با رویکردی بینارشته‌ای تمرکز دارد. فهم روایت بر اساس دیدگاه جهان‌های ممکن هدف و نتیجه عمده‌ای است که این جستار در پی تبیین آن است. در این نظرگاه پی‌رنگ تنها عبارت از جهان واقعی متنی نیست که رویدادهایی در آن رخ می‌دهد، بلکه شامل جهان‌های ممکن است که بدون لحاظ کردن آن‌ها معنی‌شناسی روایت ناقص خواهد ماند. چنین دیدگاهی برگرفته از دلالت‌شناسی منطق موجّهات است. بنابراین، برای تبیین این دیدگاه باید به منطق موجّهات توجه داشت. نظریه‌های معنایی معاصر سه شاخه عمده دارد: معنی‌شناسی فلسفی، منطقی و زبانی. معنی‌شناسی زبانی از معنی‌شناسی صوری یا منطقی به‌مثابه یک منطق معنایی برای چگونگی مطالعه معنی استفاده می‌کند. در این جستار نشان داده می‌شود که معنی‌شناسی صوری در قلمروی معنی‌شناسی روایت نیز کاربرد دارد. با توجه به نتایج به‌دست آمده، با لحاظ کردن دنیاهای درونی شخصیت‌ها، دنیاهای اذهان داستانی و جهان‌های ممکن گوناگون در خوانش متن، فهم کامل‌تر و عمیق‌تری از معنای روایت حاصل خواهد شد، زیرا داستان به‌مثابه یک نظام وجهی کامل درک می‌شود و بازنمودهای ذهنی شخصیت‌ها به‌منزله «جهان‌های ممکن یک نظام وجهی» درک می‌شوند. از مهم‌ترین دستاوردهایی که در پرتو نظر افکندن به معنای متن روایی بر اساس این الگو حاصل می‌شود، بازتعریف مفهوم پی‌رنگ و نیز مفهوم تعارض داستانی است. برای توضیح عملی مباحث، دوگانه جزیره سرگردانی و ساربان سرگردان از سیمین دانشور انتخاب شده است.

واژه‌های کلیدی: معنی‌شناسی روایت، منطق موجّهات، معنی‌شناسی زبانی، نظریه جهان‌های ممکن، اذهان داستانی.

۱. مقدمه

پرسش عمده این پژوهش این است که روند ساخت معنای روایت در پرتو نظرگاه جهان‌های ممکن چگونه است؟ و بر این اساس تعاریف سنتی برخی از مؤلفه‌های روایی چگونه بازتعریف می‌شود؟ و چرا؟

اهمیت این مسئله در جایگاه مهم مفهوم جهان ممکن در نظریه ادبی است و پرتو جدیدی که به معنای روایت می‌افکند. این مفهوم در چهار حوزه در نظریه ادبی کاربرد دارد: (۱). نظریه و معنی‌شناسی داستان‌مندی^۱، (۲). نظریه سنخ‌شناسی جهان‌های داستانی، (۳). معنی‌شناسی روایت و (۴). بوطیقای پسامدرنیسم (Ryan, 1992). غور و پژوهش در هر یک از این چهار حوزه شایسته پژوهشی مستقل است، اکنون در این جستار از کاربرد مفهوم جهان ممکن در حوزه معنی‌شناسی روایت به دلیل کاربرد خاص آن در فهم معنای روایت سخن می‌گوییم.

نظریه جهان‌های ممکن در منطق موجهات ریشه دارد. در قلمرو مطالعات بینارشته‌ای، نظریه‌پردازان ادبی این مفهوم را در نظریه روایت فراخواندند. در منطق موجهات تعریف متفاوت و تازه‌ای از «نظام واقعیت»^۲ ارائه می‌شود که بنا بر این تعریف نظام واقعیت ساختاری وجهی پیدا می‌کند. حال زمانی که بر اساس این تصویر از نظام واقعیت به متن داستانی می‌نگریم؛ فضای متنی^۳ نیز – مانند نظام واقعیت – ساختاری وجهی می‌یابد. در این حالت، دیگر بحث از جهان‌هایی است که در فضای روایی به حرکت درمی‌آیند، با هم تداخل می‌یابند، هم‌پوشانی، تطبیق یا تضاد دارند. از این نظرگاه روایت، «هنر آفرینش و درک یک دنیاست» (ابوت، ۲۰۰۸، ترجمه پورآذر و اشرفی، ۱۳۹۷، ص. ۲۹۴).

این جستار در پی تبیین این مسئله است که آیا فهم روایت بر اساس دیدگاه جهان‌های ممکن در فهم کامل‌تر و عمیق‌تر از معنای روایت مؤثر است؟ از این رو، تلاش عمده این پژوهش نیز گشودن بایی برای درک داستان به‌منزله یک نظام وجهی کامل است. در میان روایت‌شناسان یکی از چهره‌های شاخصی که در این حوزه کار کرده است، ماری‌لور رایان^۴ است. بنابراین، از نظر روش‌شناسی، در این جستار بر مجموعه آثار رایان در این باره تمرکز شده است. برای توضیح عملی مباحث، دوگانه جزیره سرگردانی و ساریبان سرگردان از سیمین دانشور انتخاب شده است، زیرا دانشور در این دو رمان به دنیا‌های درونی شخصیت‌ها، به‌خصوص قهرمان داستان، توجه خاصی کرده است و از سوی دیگر، این

رمان‌ها روایت‌هایی نیستند که رویدادهای جهان واقعی متنی در آن کم‌رنگ باشد و صرفاً روایت روان در آن برجسته باشد. این ویژگی در این دو رمان موجب می‌شود بتوان به‌خوبی نشان داد چرا و چگونه بر اساس نظریه جهان‌های ممکن، داستان چونان یک نظام وجهی کامل درک می‌شود.

۲. پیشینه تحقیق

بر اساس جست‌وجوهای انجام‌شده، پیشینه‌ای به زبان فارسی برای این موضوع یافت نشد. تنها پایان‌نامه‌ای با عنوان کاربرد ایده جهان‌های ممکن در منطق و ادبیات داستانی (فریدونی، ۱۳۸۸) وجود دارد که پرسش اصلی آن بررسی وضعیت منطقی گزاره‌های داستانی است و از منظر این پژوهش که معنی‌شناسی روایت است به مفهوم جهان‌های ممکن نپرداخته است. مقاله یوسفیان کناری و قلی‌پور (۱۳۹۵) نیز به‌طور مختصر به مفهوم جهان ممکن به‌منظور بررسی «زاویه دید» روایی در ادبیات داستانی و نمایشی ایران با رویکردی زبان‌شناختی می‌پردازد و از این منظر به حوزه معنی‌شناسی روایت و اذهان داستانی که موضوع این جستار است ارتباطی نمی‌یابد.

۳. روش پژوهش؛ معنی‌شناسی منطقی، معنی‌شناسی زبانی،

معنی‌شناسی روایت و جهان ممکن

در دلالت‌شناسی منطق موجهات، که شاخه‌ای از معنی‌شناسی صوری^۵ است، مفهوم جهان ممکن استفاده شده است، اما زبان‌شناسان نیز در شاخه معنی‌شناسی زبانی برای چگونگی درک و تعبیر معنی از این مفهوم موجود در معنی‌شناسی منطقی یا صوری بهره برده‌اند (لاینز، ۱۹۸۱، ترجمه صفوی، ۱۳۹۱). در این قسمت مفهوم جهان ممکن در دو شاخه معنی‌شناسی منطقی و زبانی توضیح داده می‌شود تا با استفاده از یافته‌های این دو شاخه به بحث اصلی این جستار، یعنی استفاده از مفهوم جهان ممکن در معنی‌شناسی روایت بپردازیم.

۳-۱. لایب‌نیتس و جهان ممکن

مفهوم جهان‌های ممکن از فلسفه لایب‌نیتس (۱۷۱۶-۱۷۶۶م) الهام گرفته شده است و فیلسوفان مکتب تحلیلی در اوایل نیمه دوم قرن بیستم آن را گسترش دادند. لایب‌نیتس، فیلسوف و ریاضی‌دان آلمانی، یک نظریه متافیزیکال خوش‌بینانه‌ای مطرح کرد که شامل این مفهوم می‌شود که ما در «بهترین همه جهان‌های ممکن»^۷ زندگی می‌کنیم.

بر طبق نظر لایب‌نیتس، تعداد نامحدودی از جهان‌های ممکن (و نه جهان‌های واقعی)^۸ در ذهن خداوند وجود دارد و خداوند از میان این ظرفیت، در خلق آنچه ما به‌عنوان واقعی^۹ درک می‌کنیم، بهترین همه جهان‌های ممکن را انتخاب کرده است (Schärfe, 2002, p. 1).

در منطق جدید، این خصلت کلامی مفهوم جهان‌های ممکن به کناری نهاده شد و اصطلاح «جهان‌های ممکن» در قالبی کاملاً فنی و غیرمتافیزیکی و غیردینی به‌کار رفت، اما به هر حال، داشتن اطلاعاتی از منشأ فلسفی و کلامی این اصطلاح، به‌ویژه به هنگام کاربردش در منطق معرفتی و منطق تکلیف دور از فایده نیست (لاینز، ۱۹۸۱، ترجمه صفوی، ۱۳۹۱، ص. ۳۲۵).

۳-۲. معنی‌شناسی منطقی و جهان ممکن

پس از لایب‌نیتس، این مفهوم در نزد منطقیون دیگر نه در بافت متافیزیکی، بلکه در باب منطق به‌کار برده شد. در آثار فیلسوفان مدرن کریپکی^{۱۰}، هین‌تیکا^{۱۱}، کرسول^{۱۲} و لوئیس^{۱۳} جهان‌های ممکن در ذهن همه‌جا حاضر، یعنی خداوند نیست، بلکه به‌منزله سازه‌ای از فکر بشری است (Schärfe, 2002). «منطق موجهات ... به قضیه‌های ضروری و ممکن و نسبت‌های استنتاجی میان آن‌ها می‌پردازد» (موحد، ۱۳۹۰، ص. ۱). کشف دلالت‌شناختی منطق موجهات نخستین بار از سوی کریپکی (۱۹۶۳، ترجمه لاجوردی، ۱۳۸۰) منطقدان و فیلسوف امریکایی انجام شد که نظام K، یعنی دلالت‌شناسی کریپکی نامیدند. مفهوم اساسی در این دلالت‌شناسی مفهوم جهان‌های ممکن است. راهی که منطقدانان در اوایل نیمه دوم قرن بیستم برای بیان معنای ضرورت و امکان یافتند، مفهوم جهان ممکن است (موحد، ۱۳۹۰). چون «در منطق موجهات معنا و مفهوم جمله در صدق و کذب آن دخالت مستقیم دارد» (همان، ص. ۹۷) و پای معنا در میان می‌آید، به این گونه منطق‌ها منطق معنایی نیز می‌گویند (همان). «در منطق معنایی معنا برحسب مصداق‌های متعدد تعریف می‌شود». «دو مفهوم بنیادی منطق‌های معنایی، متن و مصداق‌های متعدد است. اصطلاح دیگر «متن»، «جهان ممکن» است» (همان، ص. ۹۸).

هدف اولیه از ارائه چنین الگویی در منطق وجهی تعیین شرطهای صدق گزاره‌های ضروری و ممکن و یا فرمول‌بندی کردن معنی‌شناسی عملگرهای وجهی^{۱۴} لزوم و امکان بود. به عبارتی، برای حل این مسئله که ضرورت و امکان در گزاره‌های وجهی چه نقشی ایفا می‌کنند و به چه معنا هستند از مفهوم جهان‌های ممکن استفاده می‌شود. بنابراین، صدق در گزاره‌های وجهی با مفهوم جهان‌های ممکن مرتبط است. از این رو، فلاسفه مکتب تحلیلی همچون لوئیس، کریپکی، رشر و هینتیکا از این مفهوم به منظور «معنی‌شناسی صوری» استفاده کردند. بنابراین، بر پایه این الگو:

اگر گزاره P در همه جهان‌های این نظام (در همه جهان‌هایی که به جهان واقعی متصل هستند) صادق^{۱۵} باشد، ضروری است.

اگر گزاره P فقط و حداقل در یکی یا برخی از جهان‌های این نظام صادق باشد، ممکن است.

اگر گزاره P در همه جهان‌های این نظام کاذب^{۱۶} باشد، غیرممکن است (Ryan, 2006, p. 645).

به عبارتی، «جمله‌ای به ضرورت صادق است که در تمام جهان‌های ممکن صادق باشد و جمله‌ای صدقش ممکن است که دست‌کم در یک جهان ممکن صادق باشد» (موحد، ۱۳۹۰، ص. ۹۹).

کریپکی می‌گوید:

من بر ضد آن استفاده‌های نابجایی از این مفهوم استدلال کرده‌ام که جهان‌های ممکن را چیزی می‌انگارند مثل سیارات دور – مثل محیط اطراف خود ما ولی به‌نوعی موجود در بعدی دیگر – یا آن استفاده‌های نابجایی که به مسائل ساختگی «این‌همانی بین‌جهانی» می‌انجامد (۱۹۸۰، ترجمه لاجوردی، ۱۳۸۱، ص. ۱۷).

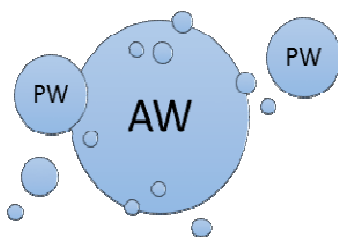
جهان ممکن کشور دوردستی نیست که با آن مواجه شویم یا از توی تلسکوپ ببینیمش. هر جهان ممکن با شرایط توصیف‌کننده‌ای مشخص می‌شود که به آن مربوط می‌کنیم. وقتی می‌گوییم «در جهان ممکن دیگری من امروز این سخنرانی را انجام نمی‌دادم» منظورمان چیست؟ صرفاً وضعیتی را تصور می‌کنیم که تصمیم نگرفته باشم این سخنرانی را انجام دهم یا تصمیم گرفته باشم روز دیگری انجامش دهم. «جهانهای ممکن» مقرر می‌شوند [فرض می‌شود]، نه اینکه با تلسکوپهای قوی کشف شوند (همان، ص. ۴۹).

از این رو، کریپکی (۱۹۸۰، ترجمه لاجوردی، ۱۳۸۱، ص. ۱۷) می‌گوید من برای اجتناب از این خلط‌های فلسفی که همراه با اصطلاح «جهان‌ها» شده است، اصطلاح «حالت (یا تاریخچه)»

ممکن جهان» یا «وضعیتِ خلافِ واقع» را مطرح می‌کنم. بنابراین، «به خاطر کاربرد لفظ "جهان" در این اصطلاح نباید فکر کنیم که جهان ممکن ساختاری شبیه تجربه روزمره ما از جهان واقعیت دارد. جهان ممکن یک اندیشه فلسفی است» (افراشی، ۱۳۹۵، ص. ۱۴۶). از این رو، می‌بینیم که هدف کریپکی از بیان جهان‌های ممکن این است که نشان دهد تعیین صدق یا کذب گزاره‌ها، بر اساس جهان‌های ممکن متغیر است (صفوی، ۱۳۹۱ ب).

۳- ۲- ۱. تعریف واقعیت در دیدگاه معنی‌شناسی منطقی یا صوری

مبنای نظریه جهان ممکن، مأخوذ از خود نظریه است که واقعیت را به گونه خاصی تعریف می‌کند. در این نظرگاه واقعیت، مجموع امور قابل تصور^{۱۷} است نه مجموع آنچه وجود دارد.^{۱۸} از این رو، واقعیت فضایی^{۱۹} است متشکل از تکثر جهان‌های^{۲۰} متمایز. این فضا به‌طور سلسله-مراتبی از تضاد یک عنصر به‌خوبی طراحی شده، که به‌منزله مرکز آن نظام عمل می‌کند، با تمامی دیگر اعضای مجموعه ساخته شده است. مانند شکل شماره ۱، عنصر مرکزی به‌منزله جهان واقعی شناخته می‌شود که از این پس آن را به اختصار «AW» می‌نامیم و دیگر اعضای این نظام «جهان‌های ممکن غیر واقعی»^{۲۱} (APWs) هستند (Ryan, 2005).

شکل ۱: نمایشی از ساختار وجهی نظام واقعیت

Figure 1: An image of modal structure of system of reality

ساختار این فضا مانند یک نظام خورشیدی است. در مرکز این نظام معمولاً جهانی قرار می‌گیرد که به‌مثابه «جهان واقعی» شناخته می‌شود و اطراف این مرکز را جهان‌های ممکن همانند اقماری احاطه کرده‌اند. این جهان‌های ممکن در فاصله‌های متفاوتی از جهان واقعی قرار می‌گیرند و شباهت‌شان به جهان واقعی به درجات متفاوتی است (Ryan, 2006, pp. 644 - 645).

نظام واقعیت مجموعه‌ای از جهان‌های متمایز است که با توجه به ویژگی‌ای که توضیح داده شد (یعنی وجود یک جهان واقعی در مرکز این نظام وجهی و احاطه شدن آن با جهان‌های ممکن اقماری) ساختاری وجهی دارد و بالتبع نظامی وجهی را شکل می‌دهد (ibid, 1991).

۳-۲-۲. ماهیت فعلیت

الگوی جهان ممکن بر اساس یک تفاوت بنیادی میان جهان واقعی و جهان‌های صرفاً ممکن بنا شده است، اما آن چیزی که یکی از جهان‌ها را به منزله جهان واقعی جدا می‌کند چیست؟ به دیگر سخن، ماهیت فعلیت^{۲۲} چیست؟ در این باره دو نظریه وجود دارد:

یکی دیدگاه مطلق‌گرایانه^{۲۳} و نظریه رشر^{۲۴} است که تفاوت میان جهان واقعی و جهان‌های صرفاً ممکن را در وضعیت هستی‌شناسیک آن‌ها می‌داند. جهان واقعی به‌تنهایی وجودی خودبسنده^{۲۵} دارد و به‌عبارتی، به‌طور فیزیکی وجود دارد.^{۲۶} بقیه جهان‌ها محصول فعالیت‌های ذهنی مانند رؤیاپردازی، خیال‌پردازی، وعده‌دهی، پیش‌گویی یا داستان‌گویی هستند.

دیدگاه دیگر رئالیسم وجهی^{۲۷} یا نظریه نمایه‌ای^{۲۸} لوئیس است، مبنی بر اینکه همه جهان‌های ممکن به‌طور برابر حقیقی^{۲۹} هستند و همه ممکنات در برخی از جهان‌ها تحقق می‌یابند؛ مستقل از اینکه کسی به آن‌ها فکر می‌کند یا خیر، اما اگر همه جهان‌های ممکن حقیقی هستند، چگونه فردی یکی از این جهان‌ها را به منزله جهان واقعی برمی‌گزیند؟ برای لوئیس، فعلیت مفهومی نمایه‌ای است که ارجاعش بسته به تغییر گوینده فرق می‌کند (دارای ارجاعات متغیر است)؛ مانند ارجاع عبارت‌های زبان‌شناختی «من»، «تو»، «اینجا» و «حالا». از این رو، در این دیدگاه «جهان واقعی»، جهانی است که «من ساکن آن هستم» و همه جهان‌های ممکن از دید ساکنانش واقعی هستند.

(Actual world = “the world where I am located”)

بر اساس این دیدگاه، جهان ما، که ما آن را واقعی لحاظ می‌کنیم، از دیدگاه اعضای آن جهان‌هایی که ما غیرواقعی لحاظ می‌کنیم یک جهان ممکن غیرواقعی است (Ryan, 2006, 1992). این دیدگاه که میان حقیقی و واقعی تمایز می‌گذارد به رئالیسم وجهی شناخته می‌شود: برای لوئیس همه جهان‌های ممکن، حقیقی هستند به این معنا که آن‌ها وجود دارند

فارغ از اینکه آیا عضوی از جهان واقعی آن‌ها را تخیل می‌کند یا خیر، اما تنها یک جهان می‌تواند از یک دیدگاه معین واقعی باشد (ibid, 2013). از این رو، در نظریه لوئیس تفاوتی میان بودن^{۳۰} و وجود داشتن^{۳۱} نیست (زاهدی، ۱۳۸۴).

البته، امروزه مفهوم جهان‌های ممکن در منطق موجهات خلاصه نمی‌شود. به قول رشر (۱۹۹۹، به نقل از سعیدی‌مهر، ۱۳۸۳) گروه‌های بسیاری به این مبحث توجه کرده‌اند از جمله: منطق‌دانان، دانشمندان مابعدالطبیعه تحلیلی، کسانی که به نظریه‌های زبان‌شناسانه، فلسفه زبان، فلسفه منطق می‌پردازند و در مطالعات اخیر روایت‌شناسان نیز به این مفهوم توجه داشته‌اند.

۳-۳. معنی‌شناسی زبانی و جهان ممکن

از آنجا که یکی از طرق معنی‌شناسی در زبان‌شناسی، استفاده از روش معنی‌شناسی منطقی است، در ادامه به‌طور کوتاه دگرگفتی از ایده مطالعه معنی بر اساس ایده جهان ممکن در زبان‌شناسی ارائه می‌شود. این دگرگفت از منظر زبان‌شناسی در فهم مطلب در قسمت بعدی، یعنی معنی‌شناسی روایت و جهان ممکن کمک‌کننده خواهد بود.

«در سال‌های اخیر، معنی‌شناسی زبان‌شناختی به شدت تحت تأثیر معنی‌شناسی منطقی بوده است» (لاینز، ۱۹۸۱، ترجمه صفوی، ۱۳۹۱، ص. ۴۶۲). یکی از پاسخ‌ها به این پرسش که «معنی‌شناسی» به‌مثابه بخشی از زبان‌شناسی چه می‌تواند باشد و چگونه می‌توان به مطالعه «معنی» پرداخت (صفوی، ۱۳۹۱ الف، ص. ۴۵۶)، استفاده از روش معنی‌شناسی منطقی و منطق موجهات به‌مثابه یک منطق معنایی است. گونه‌های معنی‌شناسی به‌صورتی که امروزه در مطالعه معنی رایج است عبارت‌اند از سه شاخه عمده:

۱. معنی‌شناسی فلسفی به‌مثابه بخشی از مطالعه فلسفه زبان. سابقه این شاخه بیشتر از آن دو دیگر است.

۲. معنی‌شناسی زبانی به‌مثابه بخشی از زبان‌شناسی (که تقسیم می‌شود به دو شاخه معنی‌شناسی تاریخی و توصیفی).

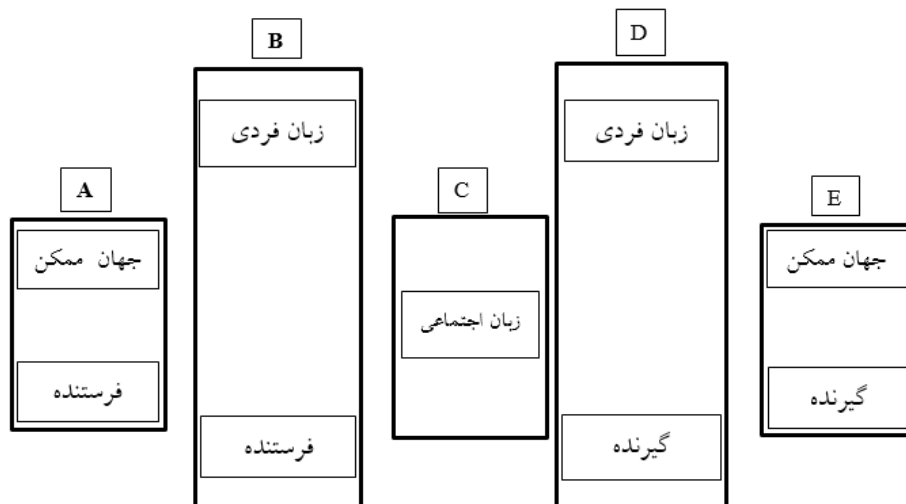
۳. معنی‌شناسی منطقی (نام‌های دیگر آن عبارت‌اند از: معنی‌شناسی صوری، معنی‌شناسی مشروط به صدق، معنی‌شناسی الگو نظری، دستور مونتاژیو^{۳۲}) به‌مثابه بخشی

از منطق ریاضی. در این معنی‌شناسی برای تحلیل معنی از منطق استفاده می‌شود (صفوی، ۱۳۹۱ الف).

باید میان معنی‌شناسی منطقی و زبانی تفاوت قائل شویم. با این حال معنی‌شناسان زبانی به روش معنی‌شناسی منطقی بسیار توجه دارند و از آن بهره می‌برند و به دلیل موفقیت‌های جالبی که معنی‌شناسان منطقی به دست آورده‌اند «این امکان را پدید آورده‌اند که بتوان به صراحت و با توجه به اصل اقتصاد روش‌شناختی به مطالعه معنی از منظر منطق پرداخت» (همان، ص. ۷۹).

روش مطالعه معنی از دیدگاه معنی‌شناسان منطقی امکاناتی دارد که هم از سوی زبان‌شناسان و هم از سوی روایت‌شناسان از آن استقبال شده است. در ادامه توضیح داده می‌شود که این گونه از معنی‌شناسی منطقی تا چه اندازه می‌تواند ماهیت معنی در زبان را تبیین کند.

پیش از این اشاره شد که «جهان‌های ممکن را می‌توان موقعیت‌های مختلف در نظر گرفت» (همان، ص. ۴۰۶). به اعتقاد صفوی هر جمله زبان بر حسب دانش فردی گوینده از یک جهان ممکن ساخته می‌شود و برای انتقال به مخاطب، به زبان اجتماعی برگردانده می‌شود و در جهان ممکن که برای گیرنده معتبر است، درک می‌شود. برداشت صفوی از فرایند تولید و فهم معنا بر اساس شکل شماره دو از این قرار است که در جهان ممکن فرستنده معنی شکل می‌گیرد (بخش A) و فرستنده آن معنی را به زبان فردی خود برمی‌گرداند، اما قابل انتقال به گیرنده نیست (بخش B). لذا، فرستنده این پیام را از زبان فردی خود به زبان اجتماعی و مشترک میان خود و گیرنده برمی‌گرداند (بخش C)، سپس گیرنده این پیام بی‌نشان را برحسب دانش و زبان فردی خود دریافت می‌کند (بخش D) و سرانجام، آن را در جهان ممکن که برای گیرنده معتبر است درک می‌کند (بخش E).

شکل ۲: چگونگی مطالعه معنی در زبان‌شناسی بر اساس معنی‌شناسی منطقی (صفوی، ۱۳۹۱ الف، ص. ۴۵۴)

Figure 2: study of meaning in linguistic based on formal semantic
(Safavi, 2012, p.454)

وی برای درک بهتر این فرایند از این مثال استفاده می‌کند: اگر قدم بیست سانت بلندتر بود، می‌رفتم تو تیم بسکتبال. در این نمونه مصداق مورد بحث، صرفاً در محدوده یک جهان ممکن مستقل از جهان واقعیت امکان درک می‌یابد، زیرا در جهان واقعیت، تحقق مصداق این جمله امکان‌پذیر نیست (مشابه این جمله را در بخش تحلیل داستان مشاهده خواهید کرد) (صفوی، ۱۳۹۱ الف). این گزارش زبان‌شناسانه از چگونگی مطالعه معنی بر اساس معنی‌شناسی منطقی به درک مباحث ما در معنی‌شناسی روایت در ادامه کمک خواهد کرد.

لایز نیز این مبحث را به خوبی توضیح می‌دهد و می‌گوید: گزاره دارای صدق ممکن یا کذب ممکن، در شرایط گوناگون ارزش صدق متفاوتی دارد. به عبارتی، می‌تواند در یک جهان ممکن صادق باشد و در یک جهان ممکن دیگر کاذب به حساب بیاید، مثلاً گزاره «ناپلئون در واترلو شکست خورد» دارای صدق ممکن است، زیرا می‌توان جهان ممکنی را در نظر گرفت که در آن، این گزاره کاذب باشد. برای مثال، داستانی بگوییم که در آن ناپلئون در نبرد واترلو

شکست نخورد (لاینز، ۱۹۸۱، ترجمه صفوی، ۱۳۹۱).

از این رو، «به کمک زبان و آنچه در قالب مجموعه‌ای $p \rightarrow q$ در حافظه‌مان ثبت کرده‌ایم، هر «چیز»ی می‌توانست به شکل دیگری باشد» (صفوی، ۱۳۹۱، ص. ۴۰۰). از این رو، برای مثال، «می‌توانیم بگوییم که در برخی از جهان‌های ممکن «X حامله است»، مستلزم «X مؤنث است» نیست. در این مورد لایب‌نیتس هم می‌توانست بگوید که در جهان دیگری به جز بهترین جهان ممکن آفریده‌ی خداوند، همه چیز می‌تواند به شکل دیگری باشد» (لاینز، ۱۹۸۱، ترجمه صفوی، ۱۳۹۱، ص. ۱۸۴).

تا اینجا صورت‌بندی مفهوم جهان ممکن در فلسفه، منطق جدید بر پایه‌ی منطق موجبات و زبان‌شناسی ارائه شد. اکنون نوبت آن رسیده است که جایگاه این مفهوم در معنی‌شناسی روایت تبیین شود.

۴. بحث و بررسی؛ معنی‌شناسی روایت و جهان ممکن

افرادی همچون اکو^{۳۳}، پاول^{۳۴}، دولزل^{۳۵}، رایان و رونن^{۳۶} این نظریه را از منطق موجبات برای حوزه‌ی روایت، به دلیل نقش مهمی که به‌طور خاص این نظریه در بسط معنی‌شناسی روایی ایفا می‌کند، اخذ کردند (Prince, 2003). درست است که این مفهوم نخست در منطق موجبات به دلایلی که مطرح شد ارائه شد، اما بر نظریه‌پردازان ادبی مانند افراد ذکرشده در بالا و منتقدانی چون مک‌هیل^{۳۷}، مارگولین^{۳۸}، پالمر^{۳۹} و داننبرگ^{۴۰} تأثیر گذاشت. آن‌ها به دلیل قدرت توصیفی الگوی جهان‌های ممکن از آن در معنی‌شناسی روایی استفاده کردند. البته، «طرح اولیه‌ی معنی‌شناسی روایت بر پایه‌ی نظریه‌ی جهان ممکن به‌طور نظام‌مند را لوسیا وایتا^{۴۱} در سال ۱۹۷۷ ارائه کرد» (Ryan, 1992, p. 541).

۴ - ۱. کمک نظریه‌ی جهان‌های ممکن به معنی‌شناسی روایت

با توجه به توضیحاتی که تا اینجا درباره‌ی نظریه‌ی جهان ممکن داده شد، پرسش مهم این است که مفهوم جهان ممکن با مسئله‌ی معنی‌شناسی روایت چگونه ارتباط می‌یابد؟ در اینجا ابتدا اصل پاسخ به این پرسش به صورت کلی و ساده ارائه می‌شود تا اصل مطلب دریافت شود و در ادامه به تبیین مبحث می‌پردازیم.

بر اساس مفهوم جهان ممکن و تعریفی که از نظام واقعیت در این نظریه در مطالب قبل ارائه شد، نقش و کمک نظریه جهان ممکن به معنی‌شناسی روایت در این است که بر اساس این نظرگاه «داستان»^{۴۲} یک نظام وجهی کامل^{۴۳} است، نه صرفاً یک جهان ممکنِ غیرواقعی (ibid, 2006, p.646). به این معنا که برای فهم درست «منطق کنش»، هر دو جهان واقعی و ممکن متنی می‌باید لحاظ شود، در غیر این صورت فهم روایت ناقص خواهد بود.

بر پایه نظریه جهان ممکن در منطق موجّهات، دیدگاه جهان ممکن در معنی‌شناسی روایت این‌گونه بازسازی می‌شود: در داستان یک نظام وجهی کامل وجود دارد و بر اساس این الگو «قلمرو معنایی» متن روایی را باید به‌مثابه یک فضای وجهی درک کنیم که متشکل از یک سیاره مرکزی یا قلمرو رویدادهای فیزیکی محقق‌شده است، که با سیاره‌هایی از جهان‌های خصوصی شخصیت‌ها احاطه شده است: جهان آرزوها، تکالیف، باور، قصد، (اهداف و نقشه‌ها)، باور ساختگی (بازنمایی‌های جعلی که برای فریب دادن استفاده می‌شود) و جهان‌های فانتزی (رؤیاها، یا داستان‌های خیالی که درون یک داستان نقل می‌شود) (ibid, 1991) (برای این جهان‌های ممکن خصوصی نک: نمودار ۴).

داستان هم حاوی گزاره‌های واقع‌شده^{۴۴} است و هم گزاره‌های واقع‌نشده^{۴۵}. به‌دیگر سخن، داستان هم شامل گزاره‌های واقعی است که «جهان واقعی متنی» (TAW) را طرح‌ریزی می‌کنند و هم شامل گزاره‌های غیرواقعی^{۴۶} یا همان امور بالقوه داستانی یا همان ذهن شخصیت‌هاست. پس داستان فقط یک جهان ممکن غیرواقعی نیست. بنابراین، برای معنی‌شناسی روایی باید هم «رویدادهای واقعی جهان واقعی متنی»^{۴۷} لحاظ شود و هم «رویدادهای غیرواقعی‌ای که صرفاً در ذهن شخصیت‌ها»^{۴۸} وجود دارد. از این رو، بازنمودهای ذهنی شخصیت‌ها به‌منزله «جهان‌های ممکن یک نظام وجهی» درک می‌شوند (Ryan, 2006).

The mental representations of characters = the PWs of a modal system

به این ترتیب، «در اندیشه جهان‌های ممکن، جهان واقعیت فقط یکی از جهان‌های ممکن به‌شمار می‌آید» (افراشی، ۱۳۹۵، ص. ۱۴۵).

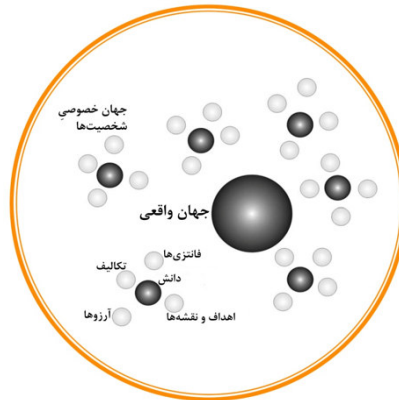
پالمر استدلال می‌کند که قسمت بزرگی از سیر رویدادهای هر روایت، در واقع «سیر وقایع ذهنی» است. شخصیت‌ها پیوسته با تغییر افکار و احساساتشان تغییر می‌کنند و این تغییرات

بیشتر یا تحت تأثیر رویدادهای فیزیکی قرار دارند یا زمانی پیش می‌آیند که شخصیت تلاش می‌کند تا رویدادی به وقوع بپیوندد، مانند زمانی که برای انجام کاری تصمیم می‌گیریم. البته، بیشتر مواقع یک حالت ذهنی، مستقل از سیر وقایع تأثیرگذارش، به حالت ذهنی دیگر منتهی می‌شود، اما پالمر می‌گوید بیشتر سیر وقایع ذهنی، سیر وقایع «زیرپوستی» است، یعنی بیشتر مواقع سیر وقایع ذهنی، درون شخصیت و همچنین، در فضای بین شخصیت‌ها رخ می‌دهد (ابوت، ۲۰۰۸، ترجمه پورآذر و اشرفی، ۱۳۹۷).

بر اساس آنچه گفته شد مطابق شکل شماره ۳ در داستان یک جهان واقعی (که «جهان واقعی این نظام، از واقعیاتی تشکیل شده است که قانوناً راوی آن را بیان می‌کند» (Ryan, 2006, p. 648) و چندین جهان خصوصی شخصیت‌ها وجود دارد. بر پایه این دیدگاه مفهوم داستان که به‌طور سنتی «توالی رویدادها» تعریف می‌شد، در این الگو بازتعریف می‌شود و دیگر داستان فقط رویدادهایی که رخ می‌دهند نیست، بلکه به‌جز رویدادهای واقعی شامل رویدادهای غیرواقعی نیز می‌شود (ibid, 2006). شکل شماره ۳ را با شکل شماره ۱، برای درک حاکم بودن ساختار وجهی در هر دو مقایسه کنید.

فضای متنی

شکل ۳: نمایش ساختار وجهی فضای روایی (برگرفته از Ryan, 2006, p. 648 با اندکی تغییر)
Figure 3: An image of modal structure of narrative universe (based on Ryan, 2006, p. 648 with minor modifications)

این دیدگاه سبب بازتعریف برخی از مؤلفه‌های روایی مانند شخصیت و جهان خصوصی وی، پی‌رنگ و تعارض روایی می‌شود. در ادامه توضیح می‌دهیم که هر یک از این مؤلفه‌های روایی چگونه تحت تأثیر مفهوم جهان ممکن دچار تحول و بازتعریف می‌شوند و معنای روایت در پرتو این ایده شمولیت می‌یابد.

۴-۱-۱. جهان‌های ممکن داستانی

«بازنمودهای ذهنی شخصیت‌ها» به‌مثابه «جهان‌های ممکن یک نظام وجهی» درک می‌شوند. در اینجا به واکاوی این مطلب می‌پردازیم.

۴-۱-۱-۱. اهمیت روایی رویدادهای غیرواقعی نزد ساختارگرایان فرانسوی

نخستین کسانی که به اهمیت لحاظ کردن جهان‌هایی ممکن داستانی در فهم متون روایی پی برده بودند ساختارگرایان فرانسوی بودند. تودورف^۹ و برمون^{۱۰} از پیش‌گامانی بودند که در اوایل دهه ۱۹۷۰ میلادی بیان کردند که برای تبیین بوطیقای پی‌رنگ به یک الگوی معنایی نیاز است که وجه گزاره‌های مختلف و همچنین، اهمیت رویدادهای فرضی و غیرواقعی برای فهم رفتار شخصیت‌ها را تشخیص دهد. هر دوی آن‌ها «به اهمیت استراتژیک رویدادهای روایی که هرگز بالفعل نمی‌شوند، یعنی رویدادهایی فرضی که لحاظ کردنشان کنش‌های شخصیت‌ها را برمی‌انگیزد، تأکید می‌کردند» (Ryan, 1992, p. 540). آن‌ها

خاطر نشان ساختند که در پس رویدادهای فیزیکی که به‌عنوان واقعیات^{۱۱} در فضای روایی ارائه می‌شوند، شبکه پیچیده‌ای از رویدادها و وضعیت‌هایی است که هرگز رخ نمی‌دهند، مانند ممکناتی که شخصیت‌ها درباره آن می‌اندیشند و خط پی‌رنگ‌های سرکوب‌شده‌ای که خواننده درباره آن‌ها می‌اندیشد. برای مثال، برای فهم یک کنش (واقعی) یک شخصیت، ما می‌بایست سازه‌های ذهنی غیرواقعی او را نیز لحاظ کنیم، مانند اهداف و نقشه‌های یک شخصیت (ibid, 2006, p. 647).

تودورف (1969) دستور زبان داستانی را طرح‌ریزی می‌کند که در آن وجه واقعی^{۱۲} را از انواع وجوه فرضی^{۱۳} متمایز می‌کند. «این دستور روایی درواقع پیش‌بینی تودورف از عملگرهای گزاره‌ای^{۱۴} منطق موجّهات است» (ibid, 2013). «تضاد میان رویدادهای واقعی و غیرواقعی با عملگرهای وجهی بیان می‌شود» (ibid, 1992, p. 540).

نخستین بار تودوروف چهار نوع عملگر وجهی را برای گزاره‌های روایی تشخیص می‌دهد که عبارت‌اند از:

وجه اجباری^{۵۵}: برای «رویدادهایی که قوانین جامعه آن‌ها را دیکته می‌کنند» (ibid, 1991, p. 110), یا «وجهی برای وظایف اجتماعی و تعهدات غیرمشروط شخصیت‌ها» (ibid, 1992, p. 540); وجه تمنایی^{۵۶}: «برای وضعیت‌ها و کنش‌هایی که شخصیت‌ها آرزو می‌کنند» (ibid, 1991, p. 110) یا وجهی «برای آرزوها و اهداف» (ibid, 1992, p. 540); وجه شرطی^{۵۷} که «بیان‌کننده کنش‌هایی است که شخصیت‌ها خودشان را به انجام آن‌ها متعهد می‌کنند، اگر رویدادهای مشخص دیگری رخ دهد» (ibid, 1991, p. 110). یا به عبارتی، وجهی «برای محتوایی که با شخصیت‌های دیگر سروکار دارد (اگر تو الف را انجام دهی، من ب را انجام خواهم داد)» (ibid, 1992, p. 540); وجه پیشگویانه^{۵۸}: برای «رویدادهای پیش‌بینی شده» است (ibid, 1992, p. 540; ibid, 1991, p. 110).

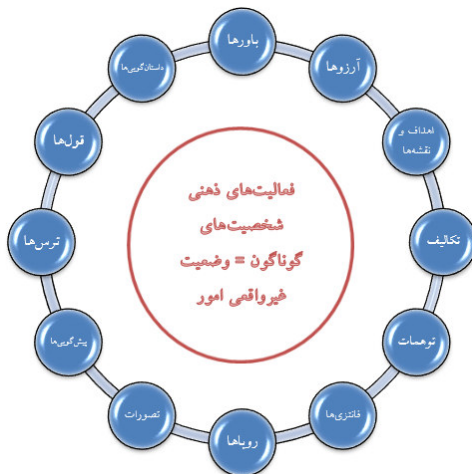
فهرست چهارگانه تودوروف از این وجهیات، یک سنخ‌شناسی اولیه از این «جهان‌های ممکن غیرواقعی» (APWs) است (ibid, 1991).

«برمون (1973) پی‌رنگ‌ها را به‌مثابه "درخت‌های ممکنات"^{۵۹} توصیف می‌کند که مسیرهای گوناگون کنش را که برای شخصیت‌ها در لحظات تصمیم‌گیری حساس گشوده است، بازنمایی می‌کنند» (ibid, 2013). وی پی برده بود که دو نوع جمله^{۶۰} روایی داریم: ۱. «جمله‌های وصفی: جمله‌هایی که رویدادهای واقعی را نقل می‌کند و ۲. جمله‌های وجهی^{۶۱}: که فرضیه‌هایی را درباره رویدادهای آینده یا همان کنش‌های بالقوه موجود پیش‌گویی می‌کنند» (ibid, 1992, p. 540). برمون بر این باور بود که برای شناخت معنای متن روایی باید هر دو وجه در نظر گرفته شود. وی می‌گوید گزاره‌های توصیفی، همان جمله‌ها و رویدادهای جهان واقعی فضای روایی هستند، در حالی که جمله‌های وجهی موردنظر برمون جهان‌های ممکن متغیر این نظام را توصیف می‌کنند (ibid, 1991).

۴-۱-۲. اذهان داستانی^{۶۲}

درک داستان در یک نظام وجهی ما را به این نکته رساند که «واقعیات بیرونی و فیزیکی» که از سوی راوی بیان می‌شوند جهان واقعی متنی (TAW) را می‌سازند و بازنمودهای ذهنی

شخصیت‌ها به‌منزله «جهان‌های ممکن یک نظام وجهی» درک می‌شوند. در فضای روایی، دنیای غیرواقعی در افکار شخصیت‌ها وجود دارد. در این مرحله به این پرسش پاسخ می‌دهیم که این جهان‌های ممکن داستانی چیستند؟ طبق دسته‌بندی رایان (1991, 1992, 2005, 2013) جهان‌های ممکن داستانی یا حالت-های ذهنی شخصیت‌ها در چهار مقوله طبقه‌بندی می‌شوند که همه آن‌ها پیرامون جهانی معرفتی^{۶۳} قرار دارند. فضاهای خصوصی شخصیت‌ها شامل این جهان‌هاست: (۱). جهان آرزوها^{۶۴}، (۲). جهان تکالیف^{۶۵} با این مسئله که شخصیت دوست دارد جهان واقعی چگونه باشد پیوند دارند، (۳). جهان نقشه‌ها و اهداف پویا^{۶۶} و (۴). جهان‌های خیالی^{۶۷} (فانتزی) مانند رؤیاها، توهمات و داستان در داستان‌ها که مکرراً نظام‌های وجهی جدیدی را درون‌گیری می‌کند (ibid, 2013). در شکل شماره ۴ به‌طور مبسوط انواع و اقسام فعالیت‌های ذهنی شخصیت‌ها نشان داده شده است تا تصویر روشنی از جهان‌های ممکن داستانی ترسیم شود.

شکل ۴: محدوده فعالیت‌های ذهنی شخصیت‌ها (Ryan, 1992, p. 530 ; Prince, 2003, p. 77)

Figure 4: The kinds of characters' mental activities (Ryan, 1992, p. 530; Prince, 2003, p. 77)

این جهان‌های ممکن در ساختار درونی‌شان و در نقششان درون فضای روایی با هم تفاوت دارند. جهان باور یا همان جهان دانش بازنمودی از کل فضای روایی است که وجهی است. درواقع، این جهان‌های باور ساختار وجهی فضای روایی را تقلید می‌کنند (شکل ۳). به این معنا که جهان باور خود یک ساختار وجهی دارد. بنابراین، یک جهان باور شامل یک جهان واقعی می‌شود که جهان‌های خصوصی شخصیت آن را احاطه کرده است. جهان تکلیف و جهان آرزو الگوهای ایستایی از وضعیت جهان واقعی متنی هستند؛ گزاره‌های سازنده‌شان تعیین می‌کنند که این جهان چگونه باید باشد. جهان‌های نیت‌انگیز یا قصدی مسیر رویدادهایی را که به یک وضعیت خاص منجر می‌شود، یعنی نقشه‌ای را که شخصیت برای رسیدن به یک هدف در فکرش می‌پروراند، بازتاب می‌دهند. جهان‌های فانتزی (خیالی) به‌طورکل یک نظام متفاوتی از واقعیت را طرح‌ریزی می‌کنند. این جهان‌های فانتزی برای شخصیت‌ها به‌مثابه گریزگاه‌هایی از نظام طبیعی‌شان کاربرد دارند (ibid).

از این رو، علاوه بر این سازه‌ها – که یا به‌منزله تصاویر جهان واقعی متنی فهمیده می‌شوند یا به‌منزله مدل‌هایی از آنچه باید باشد (جهان آرزوها، جهان تکلیف) فهمیده می‌شوند – ذهن انسانی برای فرار از جهان واقعی و به‌منزله جانشین‌هایی برای حقیقت جهان‌های ممکن دیگری نیز می‌سازد: رؤیاها، توهمات، فانتزی‌ها و داستان‌ها (ibid, 1991). روایت به‌طور عمده به کنش‌های انسانی (شبه‌انسانی) معطوف است و این کنش به‌واسطه درگیری ذهن با واقعیت بیرونی تعیین می‌شود (ibid).

درباره این مرکز هستی‌شناسیک، یعنی جهان واقعی متنی، نظام‌های خورشیدی کوچکی هستند که فضاها خصوصی شخصیت‌ها آن‌ها را شکل می‌دهند. هر یک از این خرده‌نظام‌ها حول یک جهان معرفتی می‌چرخد که نمایندگی شخصیت از این نظام کامل را دربر دارد، یعنی نمایندگی شخصیت هم از جهان واقعی و هم از جهان‌های خصوصی دیگر شخصیت‌ها را دربردارد. از نگاه خواننده، این جهان معرفتی شخصیت‌ها به‌طور بالقوه شامل تصویر نادقیقی از جهان واقعی فضای روایی می‌شود، اما از دیدگاه شخصیت، این تصویر خود جهان واقعی است (ibid, 2013).

۴-۱-۲. سنخ‌شناسی پی‌رنگ بر پایه‌ی نظام‌های وجهی

در ادامه نشان خواهیم داد که عملگرهای وجهی ضرورت، امکان و امتناع در جهان‌های ممکن داستانی مانند جهان دانش، جهان تکالیف و جهان آرزوها چگونه یا معادل با چه مفاهیمی تعبیر می‌شوند. به عبارتی، در اینجا به ارتباط یا تناظر میان هر یک از جهان‌های ممکن داستانی و نظام‌های وجهی اشاره می‌شود.

برای اینکه از عنوان «جهان» در معنی‌شناسی روایی بتوانیم استفاده کنیم، گزاره‌ها باید به واسطه‌ی یک «عملگر وجهی» که به‌مثابه‌ی یک مخرج مشترک عمل می‌کند، در کنار هم نگه داشته شوند. «لوبومیر دولژل در سال ۱۹۷۶ یک سنخ‌شناسی از وجهیات روایی پیشنهاد می‌کند که بر پایه‌ی تفسیرهای متنوعی است که منطبق‌دانان از منطق موجهات ارائه کرده‌اند. تفسیر اصلی که «نظام معرفتی»^{۶۸} نامیده می‌شود شامل سه مفهوم ضرورت، امکان و امتناع می‌شود» (ibid, 1992, p. 541). دولژل بر این اساس نظام‌های وجهی را بدین صورت برمی‌شمارد:

۱. نظام بایایی^{۶۹} که به‌وسیله‌ی مفاهیم تکلیف، اجازه، منع شکل می‌گیرد.

۲. نظام ارزش‌گذارانه^{۷۰} که به‌وسیله‌ی مفاهیم خوبی، خنثی و بدی بنا می‌شود.

۳. نظام معرفتی^{۷۱} که به‌وسیله‌ی مفاهیم آگاهی، باور و ناآگاهی ارائه می‌شود (cited in Ryan, 1991).

«در هر گونه‌ای از این نظام، سه مفهوم ذکر شده به‌ترتیب مطابق است با عملگرهای ضرورت، امکان و امتناع. دولژل از این نظام‌ها به‌عنوان پایه‌ای برای سنخ‌شناسی پی‌رنگ بهره برد» (Ryan, 1992, p. 541). به این ترتیب، بر اساس نظام‌های وجهی معرفتی، بایایی، ارزش‌گذارانه، که به‌واسطه‌ی عملگرهای وجهی ضرورت، امکان و امتناع تعریف می‌شوند، می‌توان از عنوان «جهان» در معنی‌شناسی روایی استفاده کرد و در داستان به‌ترتیب از جهان دانش، جهان تکالیف و جهان آرزوها سخن گفت.

۴-۱-۲-۱. جهان دانش

عملگرهای وجهی ضرورت، امکان و امتناع در یک نظام معرفتی به‌ترتیب معادل مفاهیم دانش، باور و ناآگاهی هستند.

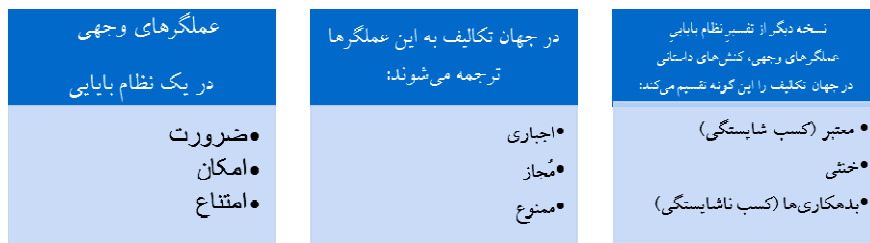
اگر فقط گزاره‌های «دانسته‌شده» داشته باشیم، «ضرورتاً» یک جهان دانش در T/AW داریم.

اگر گزاره‌های «دانسته‌شده» و «باور شده» داشته باشیم، «ممکن» است یک جهان دانش در T/AW داشته باشیم.

اگر گزاره‌های «نادانسته شده» داشته باشیم، جهان دانش با T/AW در تعارض است (ibid, 1991).

۴-۱-۲. جهان تکالیف

جهان تکالیف نظامی از تعهدها و ممنوعیت‌هایی است که از سوی قوانین اجتماعی و اصول اخلاقی تعریف می‌شود، در حالی که مراجع بیرونی قوانین اجتماعی را صادر می‌کنند. اصول اخلاقی را خود شخصیت‌ها تعریف می‌کنند. این مقررات حاکم در جهان تکالیف، کنش‌های شخصیت‌ها را با سه عنوان تعیین می‌کنند: اجباری، مجاز، ممنوع. معادل‌سازی عملگرهای وجهی در نظام بایایی، به عملگرهایی در جهان تکالیف به صورتی که آورده می‌شود خواهد شد:

جهان تکالیف یک فرد یا یک شخصیت در جهان واقعی متنی/جهان واقعی تحقق می‌یابد اگر همه الزامات برآورده شود و هیچ یک از ممنوعیت‌ها تخطی نشود. (ن ک: وجه اجباری تودوروف). نسخه‌ای دیگر از تفسیر نظام بایایی عملگرهای وجهی، کنش‌ها را با عنوان ۱. معتبر (کسب شایستگی)، ۲. خنثی و ۳. بدهکاری‌ها (کسب ناشایستگی) طبقه‌بندی می‌کند. کسب شایستگی شخصیت‌ها را سزاوار پاداش می‌کند، در حالی که کسب ناشایستگی شخصیت‌ها را سزاوار تنبیه یا مجازات می‌کند. برای اینکه جهان تکالیف در جهان واقعی/جهان واقعی متنی تحقق یابد همه شایستگی‌ها باید پاداش داده شود و همه ناشایستگی‌ها باید مورد مجازات یا پشیمانی قرار بگیرد. یک جهان تکالیف که شامل تخلف‌هایی باشد که مورد مجازات واقع نشده‌اند در تعارض با جهان واقعی متنی/جهان واقعی قرار می‌گیرد، در حالی که یک جهان تکالیف با شایستگی‌های پاداش داده نشده با جهان واقعی متن سازگار است. البته، بدون اینکه رضایت خاطری ایجاد شود (ibid, 1991, pp. 116 - 117).

۴-۱-۲-۳. جهان آرزوها

جهان آرزوهای شخصیت‌ها فراتر از گزاره‌هایی که شامل محمول‌های ارزش‌گذارانه خوب، بد و خنثی است، تعریف می‌شود. اولین گزاره‌ها با وجه تمنایی تودوروف تطابق دارد، در حالی که قوانین اخلاقی خوبی و بدی را در نسبت با جامعه تعریف می‌کند، قانون آرزوها این محمول‌ها را به نسبت با هر فرد تعریف می‌کند (ibid, 1991, p. 117). «زمانی که یک کنش اجرا می‌شود، ما باید حاصل واقعی آن را با آنچه شخصیت امید داشته تا به آن برسد مقایسه کنیم» (ibid, 2006, pp. 648).

در نظریه جهان متن در رویکرد شعرشناسی شناختی سه لایه جهان گفتمان، جهان متن و جهان زیرشمول شناسایی می‌شود. استاکول (به نقل از گلفام و همکاران، ۱۳۹۳) جهان‌های زیرشمول را به سه دسته تقسیم می‌کند که «جهان زیرشمول نگرشی» با «جهان‌های خصوصی» بحث ما در این جستار شباهت دارد. منظور از جهان زیرشمول نگرشی همان جهان‌های آرزو، جهان‌های باور و جهان‌های هدف است. جهان‌های نگرشی بر پایه آرزو، به واسطه گزاره‌هایی مانند خواستن، آرزو کردن، خواب دیدن، رؤیا دیدن و مفاهیم مشابه ایجاد می‌شود. جهان‌های باور به واسطه گزاره‌هایی مانند باور کردن، دانستن و فکر کردن معرفی می‌شود. جهان‌های هدف به قصد شرکت‌کنندگان و شخصیت‌ها مربوط است، بدون

در نظر گرفتن کنشی که انجام می‌دهند، مانند قول دادن، تهدید کردن، عرضه کردن و درخواست کردن.

بنابراین، «اندیشه فضاهاى ذهنى در معناشناسى - شناختى بر مبنای جهان‌هاى ممکن در فلسفه زبان شکل گرفت» (افراشى، ۱۳۹۵، ص. ۱۴۵). جهان‌هاى ممکن همان دنیاهاى ذهنى شخصیت‌ها هستند که عبارت‌اند از: باورها، بايدها، خواسته‌ها، پیش‌گویی‌ها، اهداف، نقشه‌ها، رؤیاها، توهمات و تخیلات شخصیت‌ها. بنا بر این، دیدگاه است که امبرتو اکو بر این باور است که «متن ماشینی است برای تولید جهان‌هاى ممکن» (Eco, 1981, p. 246)، زیرا هرگاه یک شخصیت فکر کند یا تصمیم بگیرد، جهان‌هاى جدید در جهان روایی جواهره می‌زند (Ryan, 2006, p. 644).

۴-۱-۳. تعریف پی‌رنگ از دیدگاه جهان ممکن

یکی از مهم‌ترین دستاوردهایی که در پرتو نظر افکندن به معنای متن روایی بر اساس این الگو حاصل می‌شود، بازتعریف پی‌رنگ به مثابه «حرکت جهان‌ها در فضای معنایی روایت» است. بازبینی پی‌رنگ از دیدگاه جهان ممکن تعریف تازه‌ای به پی‌رنگ می‌دهد، در حالی که در مفهوم سنتی، پی‌رنگ به مثابه «توالی رویدادهایی» که در جهان معینی رخ می‌دهند، درک می‌شود، اما مفهوم جهان‌هاى ممکن این نسخه سنتی تعریف پی‌رنگ را با تعریف نوینی جایگزین می‌کند. در این بازتعریف، پی‌رنگ به منزله شبکه پیچیده‌ای از ارتباطات میان رویدادهای واقعی و غیرواقعی درک می‌شود. «پی‌رنگ یک متن روایی حرکت جهان‌ها را در فضای معنایی کلی ایجاد می‌کند» (ibid, 1992, pp. 543 - 544). ارتباط میان جهان‌ها موتور این ماشین روایی را به حرکت درمی‌آورد.

پی‌رنگ، فقط یک خط واحد کنش نیست، بلکه تعامل فرایندهای هم‌زمان است. روایت، مانند کامپیوتری چندمنظوره کار می‌کند، فرایندی، ممکن است فرایند دیگری را آغاز کند، در آن وقفه ایجاد کند، پایان‌بخش آن باشد، آن را کند کند یا به آن سرعت ببخشد (ibid, 1991, p. 128). در این نظریه پویایی پی‌رنگ، «حرکت جهان‌های فردی» به سمت ساختن یک جهان روایی کلی تعریف می‌شود. اهداف، کنش‌ها، نقشه‌ها و روایت‌های خصوصی شخصیت‌ها، پویایی پی‌رنگ را سبب می‌شوند. ابوت این حرکت جهان‌ها را این‌گونه توصیف می‌کند:

در هیچ روایتی رفتن از نقطه الف به نقطه ب فقط یک جابه‌جایی زمانی یا مکانی نیست، بلکه

مقوله‌ای است که فقط به شکل استعاره می‌توان آن را بیان کرد؛ مثل اینکه بگوییم لایه‌ای از آگاهی بر لایه‌ای دیگر تلبار می‌شود (۲۰۰۸، ترجمه پورآذر و اشرفی ۱۳۹۷، صص. ۲۹۸ - ۲۹۹).

۴-۱-۴. تعریف تعارض از دیدگاه جهان ممکن

می‌دانیم که هیچ داستانی نیست که تعارض نداشته باشد، در واقع، داستانی بدون وجود تعارض شکل نمی‌گیرد. پرسش مهم این است که تعارض داستانی بر اساس نظریه جهان ممکن چگونه تعریف می‌شود؟ در این نظرگاه تعارض داستانی به معنای انطباق نداشتن جهان‌های ممکن شخصیت‌ها با جهان واقعی داستان یا انطباق نداشتن جهان‌های ممکن شخصیت‌ها با یکدیگر است.

پاسخ به پرسش‌هایی از قبیل تعارضات چگونه حاصل می‌شوند و چگونه حل و فصل می‌شوند؟ دلایل حرکت جهان‌ها در فضای روایی چیست؟ و چه چیز سازه پی‌رنگ را به حرکت وامی‌دارد؟ و نیز بحث سازه‌های ذهنی‌ای که عامل حرکت‌های شخصیت‌ها هستند، یعنی جهان معنایی این سازه‌های ذهنی، که مؤلفه‌های آن، اهداف و نقشه‌های شخصیت‌هاست، در حوزه نظریه رویدادهای روایی قرار می‌گیرد (Ryan, 1991, p. 124).

نظریه جهان ممکن پویایی روایت را به مثابه حرکت جهان‌های فردی درون فضای روایی کلی قالب‌ریزی می‌کند. این حرکت زمانی که همه تعارض‌ها حل شود پایان نمی‌پذیرد، زیرا تعارض وضعیت همیشگی هر فضایی است، بلکه زمانی پایان می‌پذیرد که همه تعارض‌های باقی‌مانده ایستا می‌مانند، زیرا تجربه‌گشان دیگر اصلاً مایل یا قادر نیست که گامی برای حل آن‌ها بردارد (ibid, 2006, p. 649).

هر زمان که گزاره‌ای در یک جهان خصوصی در جهان واقعی محقق نشود، فضای روایی در وضعیت تعارض قرار می‌گیرد. یک جهان خصوصی محقق شده کاملاً به جهان دانش شخصیت ضمیمه می‌شود، اما برعکس، تعارض به‌طور جزئی یا کلی بیرون از جهان دانش شخصیت قرار می‌گیرد. موتوری که ماشین روایی را به حرکت درمی‌آورد تلاشی است از جانب شخصیت‌ها تا تعارض را از طریق کاهش دادن فاصله میان جهان‌های خصوصی‌شان و جهان واقعی از بین ببرند. همچنین، تعارض می‌تواند میان جهان‌های خصوصی شخصیت‌های متفاوت وجود داشته باشد، برای مثال، قهرمان مثبت و قهرمان شرور با هم

دشمن هستند، زیرا جهان آرزوهایشان بایکدیگر ناهمساز است و به‌سوی وضعیت‌های ناهماهنگ حرکت می‌کنند یا شخصیت‌ها ممکن است تعارض را میان جهان آرزوها و جهان تکالیف‌شان تجربه کنند (ibid, 2006).

تعارض بر اساس نظریه جهان‌های ممکن عبارت است از: تعارض میان جهان‌ها، تعارض جهان خصوصی شخصیت‌ها با جهان واقعی متنی، تعارض میان جهان‌های خصوصی یک شخصیت یا تعارض درون جهان‌های خصوصی، تعارض میان جهان‌های خصوصی شخصیت‌های متفاوت. از این رو، «هدف عمده شخصیت‌ها حل کردن تعارض به‌واسطه هم‌راستا کردن تمام جهان‌های خصوصی‌شان با جهان واقعی متنی است» (ibid, 2005). به این ترتیب، مولفه روایی تعارض روایی نیز در این دیدگاه تعریف بدیعی پیدا می‌کند.

۵. تحلیل داستان جزیره سرگردانی و ساربان سرگردان

کرپیکی برای تبیین مفهوم جهان ممکن از مثال تاس استفاده کرده است: اگر دو عدد تاس را با هم هم‌زمان بیندازیم، احتمال رخ دادن ۳۶ حالت ممکن وجود دارد. هر بار یک حالت، به واقع رخ می‌دهد و به فعلیت می‌رسد و ۳۵ حالت دیگر، جهان‌های ممکن یا وضعیت‌های ممکن دیگری هستند که ممکن بود رخ دهند، اما ندادند. وی (۱۹۸۰، ترجمه لاجوردی، ۱۳۸۱) مفهوم جهان ممکن را این‌گونه تبیین می‌کند. این ۳۶ حالت تاس‌ها دقیقاً ۳۶ جهان ممکن هستند و فقط یکی از این جهان‌ها جهان واقع است. بر همین اساس، می‌توان گفت در جهان داستانی تنها یک خط پی‌رنگ به‌واقع رخ می‌دهد (ATW)، اما خط پی‌رنگ‌های متعدد دیگر (جهان‌های ممکن یا وضعیت‌های دیگر) هم‌ارز جهان واقعی داستانی در جهان داستان در حرکت هستند که به‌هیچ عنوان نمی‌توان معنای داستان را بدون لحاظ کردن آن‌ها فهم کرد. برای روشن‌تر شدن موضوع، دوگانه «جزیره سرگردانی و ساربان سرگردان» را از این دیدگاه بررسی می‌کنیم.

۵-۱. خلاصه داستان

این دو رمان داستان زندگی پرفراز و نشیب هستی است. هستی دختری جوان، زیبا و باهوش است که می‌خواهد با هم‌کلاسی خود مراد ازدواج کند، اما مراد به‌دلیل اینکه خود را وقف مبارزات سیاسی و دفاع از مظلومان کرده است، با اینکه هستی را بسیار دوست دارد ازدواج

را در اولویت برنامه‌های زندگی خود نمی‌گذارد. در همین میان، سلیم از هستی خواستگاری می‌کند و با وجود تردیدهای اولیه، هستی تصمیم می‌گیرد با سلیم ازدواج کند. آن دو در خوشبختی کامل زندگی می‌کنند که پس از گذشت مدت کوتاهی، به دلیل بهانه‌های سیاسی، هستی به زندان می‌افتد. سلیم برای فراری دادن هستی از زندان بسیار تلاش می‌کند، اما نقشه او به دلیل انتخابی عجولانه از سوی خود هستی، شکست می‌خورد. سلیم که به دلیل فریب خوردن و دادن اطلاعات اشتباه از سوی هم‌بندی هستی از نجات هستی ناامید می‌شود، به اجبار خانواده با نیکو ازدواج می‌کند، اما هیچ‌گاه عشق به هستی از دل او نمی‌رود. هستی و مراد (که او هم به زندان افتاده است) به بیابانی به نام «جزیره سرگردانی» تبعید و رها می‌شوند که کسی از آنجا جان سالم به‌در نمی‌برد، اما برحسب اتفاقاتی این دو از آنجا نجات می‌یابند. هستی کم‌کم دارای نوعی آگاهی و شهود می‌شود که نشانه آن ظهور پرنده‌ای خیالی به نام «طوطک» بر هستی است. مدتی پس از آزادی سرانجام هستی و مراد با یکدیگر ازدواج می‌کنند و در نهایت خوشبختی و عشق به یکدیگر زندگی می‌کنند. هستی پسری نیز به دنیا می‌آورد.

۵-۲. جهان‌های ممکن در جزیره سرگردانی و ساربان سرگردان

هستی قهرمان این داستان است. او از ابتدای داستان دچار حسی از سرگردانی و سرگشتگی در انتخاب میان راه‌ها، ایدئولوژی‌ها، آدم‌ها و غیره است. اگر بخواهیم فضای متنی این داستان را از دیدگاه جهان‌های ممکن فهم کنیم، باید در درجه نخست دنیا‌های درونی هستی و سپس سلیم و مراد را برای فهم عمیق‌تر معنای متن لحاظ کنیم. با این شیوه، به جهان‌های ممکن یا خط پی‌رنگ‌های سرکوب‌شده‌ای توجه می‌کنیم که هر یک «نحوی از آنجایی که ممکن بود به وقوع بپیوندد، اما نپیوسته است» را نشان می‌دهد. یکی از درون‌مایه‌های اصلی این داستان فرایند «مجموع شدن» هستی در میان سرگشتگی‌های این «جزیره سرگردانی» است. گفتیم که هر تصمیم شخصیت یک جهان ممکن خلق می‌کند. هستی از آغاز رمان تا نیمه پایانی جلد دوم میان جهان‌های خصوصی متعددش سرگردان است: «سرگشته‌ام ... کره زمین سرگردان است و من هم یکی از ساکنان کره زمین» (دانشور، ۱۳۷۲، ص. ۱۸۰). هستی همچون هر انسان هستی‌مند دیگر در این جزیره سرگردانی همواره از هر حیث

سرگردان است: از انتخاب همسر گرفته تا انتخاب راه سیاسی و ایدئولوژی، هستی تا اواخر داستان نمی‌تواند میان جهان آرزوها، جهان تکالیف، جهان دانش، جهان اهداف و جهان رویاهایش هماهنگی ایجاد کند. او در میان جهان‌های خصوصی‌اش سرگردان هست. برای همین است که نمی‌داند کدام راه را انتخاب کند: ازدواج سنتی یا غیرسنتی؟ ایدئولوژی مذهبی یا چپ؟ راه ایدئال‌گرایی یا راه سرراست مذهبی؟ مراد یا سلیم؟ راه خلیل ملکی یا راه جلال آل‌احمد یا مهدویت انقلابی؟ راه مصدق یا راه دلان امریکاپرست (مانند احمد گنجور شوهر مامان عشی)؟ راه زن سنتی (مانند نیکو) یا راه زن روشنفکر (خود زمان حال هستی) یا ترکیبی از این دو سبک زندگی سنتی و مدرن (مانند دیدگاه سلیم: زن تحصیل‌کرده، اما خانه‌داری که بچه‌داری می‌کند و برای خود در خانه هنرمند است و نمایشگاه می‌زند و کتاب می‌خواند و سفر می‌رود)؟ هستی در مورد جهان باورهای خود می‌گوید: «من قاطی پاطی هستم. گاهی فکر می‌کنم چپ انسان‌دوستم و هوادار خلیل ملکی و گاهی فکر می‌کنم به قدرت تحرک مذهب معتقدم و پیرو جلال آل‌احمد، یا به قول شما دینامیزم مذهبی» (دانشور، ۱۳۷۲، ص. ۸۷). او هنوز مردد است. «گاهی فکر می‌کنم به هنر رو بیاورم با برداشت درست سیاسی اجتماعی، اما چه برداشتی درست است؟ نمی‌دانم» (همان، ص. ۸۷). او «داشت خودش را کشف می‌کرد بی‌اینکه بداند بحران، به کشف هم می‌تواند بینجامد» (همان، ۱۳۸۰، ص. ۲۱). هرچند سرانجام می‌تواند خود را از سرگشتگی برهاند: «خودم را کشف کردم و مجموع شدم» (همان، ص. ۷۹، ۱۰۱). در اینجا «جهان باورهای هستی» درباره‌ی معنای زندگی را، که در سراسر داستان با آن درگیر است، نشان می‌دهیم که خود گویای مجموع نبودن اوست:

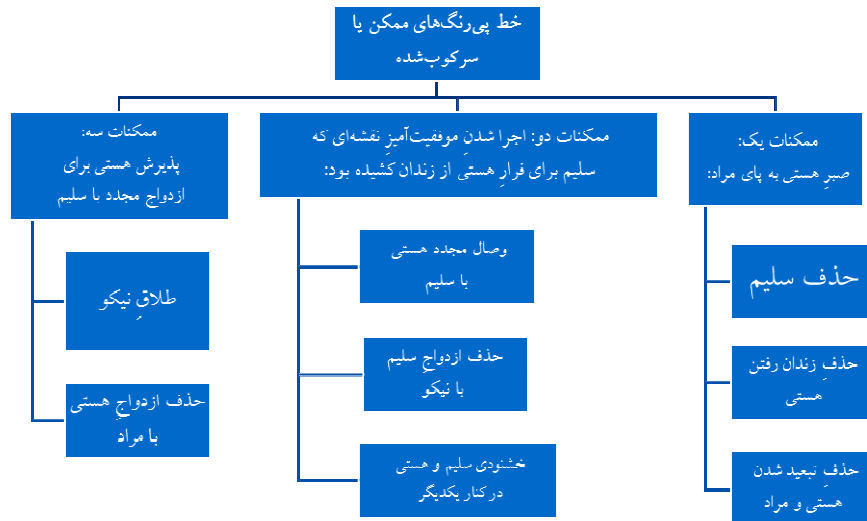

شکل ۵: «هستی» و جهان‌های ممکن خصوصی او
Figure 5: "Hasti" and her private possible worlds

نکته مهم در اینجاست که در این دو داستان خط پی‌رنگ‌های ممکن یا سرکوب‌شده‌ای وجود دارد که پرهیبی از مسیر آن‌ها در روایت نشان داده می‌شود، اما ناتمام و ناکامل باقی می‌ماند. فهم معنای کامل‌تری از پی‌رنگ این داستان‌ها در گرو درنظر گرفتن این خط پی‌رنگ‌های سرکوب‌شده است. جهان‌های ممکن که هستی می‌توانست آن‌ها را محقق کند، به‌واقع در آن زیست کند، اما به وقوع نپیوست.

اگر هستی تصمیم می‌گرفت به پای مراد، که عشق اول او بود صبر کند تا موقعیت ازدواج برای مراد فراهم شود، پی‌رنگ در مسیر ازدواج هستی و مراد حرکت می‌کرد، نه هجران موقت آن‌ها. اگر هستی تصمیم می‌گرفت فرخنده را به‌جای خودش از زندان فراری ندهد، پی‌رنگ در مسیر تداوم زندگی هستی و سلیم بینوا حرکت می‌کرد. اگر هستی تصمیم می‌گرفت پس از رهایی از تبعید جزیره سرگردانی درخواست دوباره سلیم را برای ازدواج با او بپذیرد، پی‌رنگ در مسیر ازدواج مجدد هستی و سلیم حرکت می‌کرد، نه جدایی آن‌ها. اگر مراد دست از عقاید ایدئولوژیکی خود برمی‌داشت و ازدواج با هستی را به مبارزات

سیاسی‌اش ترجیح می‌داد، هیچ‌یک از این احتمالات رخ نمی‌داد:

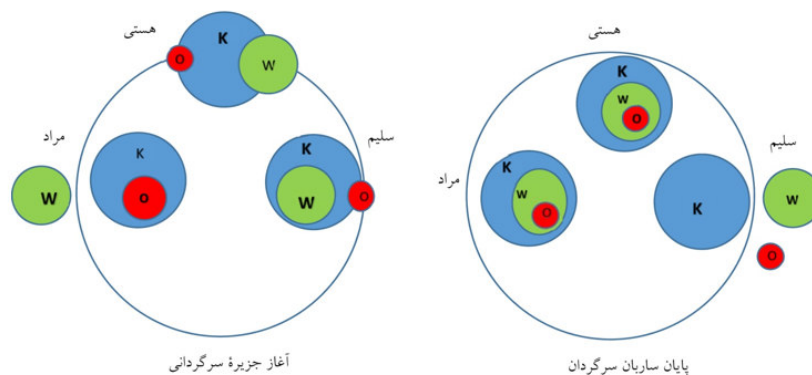
شکل ۶: خط‌پی‌رنگ‌های ممکن یا سرکوب‌شده در جزیره سرگردانی و ساربان سرگردان

Figure 6: possible or suppressed plotlines in *Wandering Island* and *Wandering Cameleer*

در تمامی این احتمالات شاهد خط‌های داستانی بدیل دیگر هستیم. در هر داستانی خط‌های داستانی بدیل فراوانی قابل تصور است که به وقوع نمی‌پیوندند، اما خواننده برای اینکه درک عمیق‌تر و درست‌تری از معنای داستان داشته باشد باید حتماً آن‌ها را در خوانش خود لحاظ کند.

خواننده همچون مسافر در این نظام جدید، نه تنها به کشف دنیای واقعی نوینی نائل می‌آید، بلکه طیفی از جهان‌های ممکن دیگرگونه را تجربه می‌کند که حول آن در گردش هستند. چونان که ما جهان‌های ممکن را از خلال عملکرد ذهنی خود می‌سنجیم، ساکنان کیهان‌های داستانی نیز چنین عمل می‌کنند: جهان واقعی ایشان در معلومات و باورهای آن‌ها منعکس می‌شود، در آرزوه‌های ایشان اصلاح می‌گردد و در رؤیایها و اوهام آن‌ها، جای خود را به واقعیت جدیدی می‌دهد. آن‌ها از مجرای تصورات خلاف واقع خود، به این می‌اندیشند که اوضاع می‌توانست

طور دیگری باشد، از خلال نقشه‌ها و توپن‌ه‌هایشان، دل بر این امید می‌بندند که هنوز فرصتی برای تغییر اوضاع وجود دارد (یوسفیان کناری و قلی‌پور، ۱۳۹۵، ص. ۲۵۸).
و به این ترتیب معنای روایت به گونه‌ای دیگر از سوی خواننده تعبیر می‌شود.
از این رو، در جهان داستان نیز «هرچیزی می‌تواند و می‌توانست به شکل دیگری باشد. به عبارت دقیق‌تر، این امکان وجود داشت که ما با «جهان ممکن» دیگری غیر از جهان واقعی اطراف‌مان سروکار داشته باشیم» (صفوی، ۱۳۹۱ الف، صص. ۴۰۵ - ۴۰۶).
با توجه به تعریفی که در بالا از تعارض در این دیدگاه ارائه شد تعارض‌هایی که در این داستان وجود دارد، تعارض میان جهان‌هاست. «به‌واسطه تضاد اساسی یک جهان با جهان‌های دیگر، نظریه جهان ممکن نقشه‌ای از فضاهای روایی فراهم می‌کند که واقعی را به غیرواقعی و فیزیکی را به ذهنی ربط می‌دهد» (Ryan, 2006, p. 684).

شکل ۷: تعارض در جهان‌های ممکن شخصیت‌های جزیره سرگردانی و ساریان سرگردان
(ibid, p. 650)

Figure 7: Conflict among possible worlds of characters in *Wandering Island* and *Wandering Cameleer*

در ابتدا هستی در جهان ممکن آرزوهای شخصی‌اش خواهان ازدواج با مراد است، اما این جهان آرزو با TAW (زندگی به سبکی که مادر با فراهم کردن شرایط ازدواج سنتی هستی با

یک خواستگار خوب قصد دارد برای او رقم بزند) تطبیق نمی‌یابد و در تضاد و تعارض است: «مادرش یک پایش را می‌کشید و "مراد" پای دیگرش را» (دانشور، ۱۳۷۲، ص. ۱۸). البته، دلیل اصلی این تعارض، جهان تکالیف یا بایدها و نبایدهای مراد است. در «جهان تکالیف مراد»، مبارزه در راه حق و ظلم‌ستیزی بایدی است که جهان آرزوهای وی را، که عشق به هستی و ازدواج با وی است (مراد می‌گوید: «تمام عالم هستی برای من در هستی خلاصه می‌شود» (همان، ص. ۱۰۵). یا در بیماری و در حال هذیان می‌گوید: «هستی، کل هستی من کجایی؟» (همان، ص. ۲۲۷)، به حاشیه می‌راند. درست است که «جهان آرزوهای مراد» با «جهان تکالیف خود او» در مورد عشق در تعارض است، اما «جهان تکالیفش» با «جهان باورهایش» منطبق است و بر اساس تعهدات اخلاقی‌اش در جهان واقع عمل می‌کند. هم مبارزاتش را بر اساس باورهای ایدیولوژیکی‌اش پیگیر ادامه می‌دهد و هم بر اساس تعهدات اخلاقی با هستی رفتار می‌کند، هستی را در ابهام و تعلیق نمی‌گذارد و به سلیم می‌گوید: تو با او ازدواج کن. «جهان آگاهی هستی» نیز به‌طور نصفه و نیمه با جهان واقع تطبیق دارد، زیرا در ابتدا درباره ایدیولوژیهای سیاسی و دیدگاه سفت و سخت مراد درباره مرجع دانستن مبارزه بر عشق آگاهی کامل ندارد. «جهان تکالیف هستی» نیز در سازگاری با جهان واقع نیست، زیرا بین انجام دادن یا ندادن فعالیت‌های سیاسی و چگونگی انجام آن و انتخاب حزب و شیوه تفکر سیاسی همواره در تردید است. «جهان آرزوهای هستی» به‌طور کامل بیرون از جهان واقع قرار نمی‌گیرد، زیرا اگرچه در ابتدای داستان به مراد نمی‌رسد، اما عشق سلیم را جایگزین عشق به مراد می‌کند و خشنود می‌شود.

در «جهان آرزوهای سلیم» ازدواج با هستی و خوشبختی حاصل از ازدواج با هستی وجود دارد (سلیم در دومین دیدار با هستی می‌گوید: «شما همانی هستید که من دنبالش می‌گشتم» (همان، ص. ۳۸) و در ابتدا این جهان آرزو با جهان واقعی تطبیق می‌یابد، اما خیلی زود این جهان آرزو با مقررات و قوانین حاکم بر جهان واقعی یعنی قوانینی که حکومت تعیین می‌کند در تعارض قرار می‌گیرد و سبب به زندان رفتن ناحق هستی در جهان واقعی می‌شود. «خوشبختی او و هستی تنها چند روز پایید ... هستی همه حساب‌ها را به هم می‌ریخت» (همان، ۱۳۸۰، ص. ۱۱). پس از آن، آنچه در «جهان آرزوهای سلیم» است، هیچ‌گاه در جهان واقعی محقق نمی‌شود. «جهان آرزوی سلیم» اجرا شدن موفقیت‌آمیز نقشه فرار هستی از زندان

است، اما در جهان واقعی این نقشه شکست می‌خورد و در ادامه تبعید هستی وجود دارد. در «جهان آرزوهای سلیم» ازدواج مجددش با هستی برجسته است، اما این خواسته «جهان آرزوی سلیم» با «جهان تکالیف هستی» تطبیق نمی‌یابد. هستی خود را مجاز نمی‌داند که زندگی‌اش را بر پایه‌های زندگی زنی دیگر، نیکو، همسر سلیم بنا کند. از این نظر در نیمه دوم داستان «جهان تکالیف سلیم» در بیرون از جهان واقع قرار می‌گیرد، زیرا با پیشنهاد ازدواج مجدد با هستی، در واقع تعهدات اخلاقی و وفادارای‌اش در ارتباط با نیکو را نقض می‌کند. از سوی دیگر، سلیم به تعهدات اجتماعی‌اش در راه مبارزه برای طبقه محروم نیز دیگر پای‌بند نیست.

تعارض میان جهان‌های تکالیف مراد و سلیم – که هریک راه مبارزه را به شیوه‌ای متفاوت برگزیده است – نیز دیده می‌شود. تعارض میان جهان‌های خصوصی هستی و مادرش، تعارض میان جهان‌های خصوصی مادر بزرگ و مادر هستی، تعارض میان جهان‌های خصوصی سلیم و خانواده‌اش، تعارض میان جهان‌های خصوصی مراد و خانواده‌اش و غیره. تعارض جهان‌های ممکن خصوصی برخی از شخصیت‌ها مانند هستی و در مرتبه بعد مراد، به واسطه هم‌راستا کردن تمام جهان‌های خصوصی‌شان با جهان واقعی متنی حل می‌شود. این هم‌راستا شدن به واسطه انتخاب متفاوت مراد برای دست کشیدن از مبارزه پس از تبعید، بازگشت به سمت خانواده‌اش (همان، صص. ۱۱۶ - ۱۱۷) و ازدواج با هستی است. هستی در پایان داستان شخصیتی است که تمام جهان‌های خصوصی او در سازگاری کامل و هم‌راستا با TAW قرار می‌گیرد. هستی به آرزویش درباره ازدواج با مراد می‌رسد. خانواده‌ای خوشبخت و آرام و عاشق تشکیل می‌دهد، کارهای هنری انجام می‌دهد و تعهدات فکری اجتماعی خود را پی می‌گیرد، از نظر درونی و روحی مجموع می‌شود: «شعر، پناه من و تو باد ای وطن سیاه روزگار من. خودم را کشف کردم و مجموع شدم» (همان، ص. ۷۹). «کوشش بسیار کرده‌ام که به «تمامیت» برسم. ... در خواب خودم را دیدم که مجموع شده‌ام» (همان، ص. ۱۱۰). اوج نشانه این حالت روحی «جهان خیالی یا فانتزی هستی» و سخن‌گفتن‌های مکرر او با «طوطک» است.

در پی‌رنگ این داستان شخصیتی که در کم‌ترین میزان از موفقیت در حل کردن تعارضاتش به واسطه هم‌راستا کردن تمام جهان‌های خصوصی‌اش با جهان واقعی متنی است، سلیم است.

«سلیم از هم پاشیده. انگار خدایش را از دست داده» (همان، ص. ۲۵۵). بنابراین

ارزش اصلی دیدگاه مونتگیو و پیروانش در این است که با روش صورت‌بندی خود از جهان‌های ممکن، این امکان را نیز فراهم می‌آورند که بتوان به روشی منطقی، به تحلیل عبارات غیرمحقق پرداخت و به سراغ جهان‌های ممکن نظیر رؤیاها، امیدها، بیم‌ها، جهان‌های علمی - تخیلی، جهان‌های خیالی و حتی جهان‌های باورهایمان رفت (لاینز، ۱۹۸۱، ترجمه صفوی، ۱۳۹۱، ص. ۳۳۰).

۶. نتیجه

درک داستان از منظر نظریه جهان‌های ممکن پرتوی تازه‌ای بر فهم معنای روایت، پی‌رنگ، تعارض داستانی، شخصیت‌شناسی، نقش‌مندی رویدادهای داستانی، ژانرشناسی و غیره می‌افکند. در این جستار، تنها به اهمیت و کمکی که کاربرد نظریه جهان‌های ممکن در «ساخت معنای روایت» دارد، پرداختیم. به قول اکو، «روایت ما را در چارچوب مرزهای یک دنیا حبس می‌کند و متوجه‌مان می‌کند که به نحوی آن را جدی بگیریم» (۱۹۹۴، ترجمه سیف‌الدینی، ۱۳۹۵، ص. ۱۱۰). با برقرار کردن ارتباط بینارشته‌ای میان روش معنی‌شناسی در منطق صوری و کاربرد آن در معنی‌شناسی روایت، تناظر مفیدی بین مفاهیم آن روش و چگونگی تعبیر معنا در روایت برقرار کردیم. پیش از اینکه روایت‌شناسان از روش معنی‌شناسی منطقی یا صوری در بحث معنی‌شناسی روایت بهره ببرند، زبان‌شناسان از این روش در چگونگی مطالعه معنی در زبان سود جسته بودند. زبان‌شناسان در شاخه معنی‌شناسی زبانی برای چگونگی درک و تعبیر معنی از مفهوم جهان ممکن در دلالت‌شناسی منطق موجبات و معنی‌شناسی صوری بهره برده‌اند (لاینز، ۱۹۸۱، ترجمه صفوی، ۱۳۹۱). در این جستار نشان داده شد که روایت‌شناسان نیز چگونه از این روش در تبیین چگونگی ساخت معنای روایت استفاده کرده‌اند.

اگر از دیدگاه مفهوم جهان‌های ممکن به معنای روایت نظر افکنیم، برای اینکه منطق کنش‌های داستان درست فهم شود، در معنی‌شناسی روایت باید رویدادهای بالقوه موجود در ذهن شخصیت‌ها را، که درباره آن‌ها می‌اندیشند، در کنار رویدادهای واقعی‌ای که در جهان داستان به وقوع می‌پیوندند، در نظر بگیریم. از این دیدگاه بازنمودهای ذهنی شخصیت‌ها

به‌مثابه جهان‌های ممکن یک نظام وجهی درک می‌شوند. از این رو، جهان واقعی متنی مرکز «نظام واقعیت» ماست و جهان‌های ممکن غیرواقعی نیز در این نظام وجهی از واقعیت وجود دارند. تحلیل مفهوم یک روایت برحسب اجزای تشکیل‌دهنده‌اش است و دنیا‌های خصوصی شخصیت‌ها یکی از مهم‌ترین اجزای تشکیل‌دهنده معنای یک روایت است. پس چگونگی درک معنی داستان به شامل کردن یا نکردن جهان‌های ممکن داستانی ارتباط مستقیم دارد. این نگرش درک خاصی از پویایی‌های کنش روایی ارائه می‌دهد.

با لحاظ کردن جهان‌های ممکن داستانی (که عبارت‌اند از: جهان آرزوها، جهان تکالیف، جهان نقشه‌ها و اهداف و جهان فانتزی‌ها) در معنای پی‌رنگ روایی، اتفاق مهمی که می‌افتد این است که دامنه معنی‌شناسی روایت بسیار بسط می‌یابد و از آن تعریف سنتی پی‌رنگ که صرفاً رویدادهای فیزیکی که در جهان داستان رخ می‌دهند، چارچوب معنای روایت را تعیین می‌کردند فراتر می‌رویم و به بازتعریفی از مفهوم پی‌رنگ دست می‌یابیم. در این نگرش تازه، پی‌رنگ یک داستان «حرکت جهان‌ها»ی گوناگون و متنوع در فضای متنی است و درواقع، این ارتباطات پیچیده و تودرتوی میان این جهان‌های واقعی و غیرواقعی متنی است که موتور ماشین روایت را روشن نگه می‌دارد و به پویایی آن می‌افزاید. در همین مسیر است که تعارض به‌منزله یک مولفه روایی مهم نیز دیگر به‌طور سنتی تقابل و مشکل بین دو نیروی خیر و شر یا قهرمان مثبت و منفی داستان تعریف نمی‌شود، بلکه تعارض زمانی در یک داستان رخ می‌نماید که جهان‌های ممکن شخصیت‌ها با یکدیگر یا جهان ممکن یک شخصیت با جهان واقعی‌اش هم‌راستا نباشند و انطباق نداشته باشند و پویایی روایت در آن تلاش‌هایی ظهور می‌یابد که شخصیت‌ها انجام می‌دهند تا این جهان‌ها را تا حد امکان با یکدیگر هم‌راستا و بر یکدیگر منطبق کنند.

جالب است که در میان انواع هوش‌های چندگانه که امروزه برای انسان برمی‌شمارند، رندل از هوش روایی سخن می‌گوید. در میان پنج زیرتوانایی هوش روایی (پی‌رنگ‌سازی، شخصیت‌پردازی، روایتگری، ژانرسازی، و مایگان‌سازی) یکی از زیرتوانایی‌های فردی که دارای هوش روایی بالاست، «شخصیت‌پردازی» است. چنین فردی با ساختن یک تصویر دقیق از شخصیت، که بر اساس این پژوهش برای ساختن این تصویر دقیق و تا حد امکان کامل می‌بایست به دنیا‌های ممکن خصوصی شخصیت‌ها نیز توجه شود، معنای روایت را کامل‌تر و

بهرتر درک می‌کند. بنابراین، بر اساس این پژوهش می‌توان گفت کسانی که توانایی هوش روایی بالایی دارند، برای ساختن معنای روایت، دنیای ذهن شخصیت را در نحوه شخصیت‌پردازی‌ای که رندل بیان می‌کند در نظر می‌گیرند و این مولفه مهم را نادیده نمی‌انگارند و در نتیجه به فهم بهتری از معنای روایت دست می‌یابند (پیش‌قدم و همکاران، ۱۳۹۸).

۷. پی‌نوشت‌ها

1. Fictionality
2. system of reality
3. textual universe
4. Ryan
5. formal semantics
6. Leibniz
7. the best of all possible worlds
8. actuall
9. real
10. Kripke
11. Hintikka
12. Cresswell
13. Lewis
14. modal operator
15. true
16. false
17. the sum of the imaginable
18. not the sum total of what exists physically
19. universe
20. worlds
21. alternative, or non-actual possible worlds (APWs)
22. actuality
23. absolutist view
24. Rescher
25. autonomous existence
26. physically exists
27. modal realism
28. indexical
29. real
30. to be
31. To exist
32. Montague

33. Eco
34. Pavel
35. Dolezel
36. Ronen
37. McHale
38. Margolin
39. Palmer
40. Dannenberg
41. Lucia Vaina
42. fiction
43. complete modal system
44. factual
45. non-factual
46. virtualities
47. factual events of TAW
48. virtual events contemplated by characters
49. Todorov
50. Bremond
51. facts
52. Factual mode
53. hypothetical
54. propositional operators
55. obligatory
56. optative
57. conditional
58. predictive
59. possibility trees
60. statement
61. Modalized

62. این عنوان از کتاب Palmer, Alan (2004), *Fictional Minds*, Lincoln: University of Nebraska Press الهام گرفته شده است.

63. epistemic or knowledge world/ k- world
64. wish world/ w- world
65. 6°.obligations world/ o- world
66. Goals & plans world
67. fantasies worlds
68. alethic
69. deontic system
70. axiological
71. epistemic

۸. منابع

- ابوت، اچ. پ. (۲۰۰۸). *سواد روایت*. ترجمه ر. پورآذر و ن. م. اشرفی (۱۳۹۷). تهران: اطراف.
- اکو، ا. (۱۹۹۴). *شش گشت‌وگذار در جنگل‌های روایت*. ترجمه ع. سیف‌الدینی (۱۳۹۵). تهران: نگاه.
- افراشی، آ. (۱۳۹۵). *مبانی معناشناسی شناختی*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- پیش‌قدم، ر.، ابراهیمی، ش.، و طباطبائیان، م. (۱۳۹۸). *رویکردی نوین به روان‌شناسی آموزش زبان*. مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد.
- دانشور، س. (۱۳۷۲). *جزیره سرگردانی*. تهران: خوارزمی.
- ----- (۱۳۸۰). *ساریان سرگردان*. تهران: خوارزمی.
- زاهدی، م. ص. (۱۳۸۴). *آیا جهان‌های ممکن واقعیت دارند؟. نامه حکمت*. ۵، ۹ - ۴۰.
- سعیدی‌مهر، م. (۱۳۸۳). *جهان‌های ممکن: بررسی دیدگاه سول کریپکی، آلین پلنتینگا و دیوید لوئیس*. نامه مفید، ۴۱، ۸۱ - ۱۰۸.
- صفوی، ک. (۱۳۹۱الف). *نوشته‌های پراکنده*. دفتر اول معنی‌شناسی. تهران: علمی.
- صفوی، ک. (۱۳۹۱ب). *آشنایی با زبان‌شناسی در مطالعات ادب فارسی*. تهران: علمی.
- کریپکی، س. (۱۹۶۳). *ملاحظات معناشناختی در منطق وجهی*. ترجمه ک. لاجوردی. (۱۳۸۰). *نشر ریاضی*، ۱ و ۲، ۲۸-۳۳.
- کریپکی، س. (۱۹۸۰). *نام‌گذاری و ضرورت*. ترجمه ک. لاجوردی (۱۳۸۱). تهران: هرمس.
- گلفام، ا.، روشن، ب.، و شیررضا، ف. (۱۳۹۳). *کاربرد «نظریه جهان متن» در شناسایی عناصر سازنده متن روایی داستان شازده احتجاب؛ بر مبنای رویکرد شعرشناسی شناختی*. *جستارهای زبانی*، ۵ (۲۱)، ۱۸۳-۲۰۶.
- لاینز، ج. (۱۹۸۱). *درآمدی بر معنی‌شناسی زبان*. ترجمه ک. صفوی (۱۳۹۱). تهران: علمی
- موحد، ض. (۱۳۹۰). *منطق موجهات*. تهران: هرمس.
- یوسفیان کناری، م. ج.، و قلی‌پور، ز. (۱۳۹۵). *بررسی تطبیقی زاویه دید روایی و جهان‌های ممکن در ادبیات داستانی و نمایشی ایران؛ رویکردی زبان‌شناختی*. نمونه‌های مطالعاتی:

داستان حلزون‌شکن عدن و نمایشنامهٔ سپنج رنج و شکنج. جستارهای زبانی، ۵ (۳۳)،
۲۶۷-۲۳۹.

References

- Abbott. H. Porter. (2008). *The cambridge introduction to narrative*. Translated by Pourazar. R and Ashrafi, N.M. 2nd ed. Atraf. [In Persian].
- Afrashi, A. (2017). *Fundamentals of cognitive semantics*. Institute for Humanities and Cultural Studies . [In Persian].
- Daneshvar, S. (1992). *Wandering island.*: Kharazmi. [In Persian].
- Daneshvar, S. (2001). *Wandering cameleer*. Kharazmi. [In Persian].
- Eco, E. (1984). *The role of the reader: Explorations in the semiotics of texts*. Bloomington: Indiana University Press.
- Eco, U. (1994). *Six walks in the fictional woods*. Translated by Seifoldini. A. Negah. [In Persian].
- Golfam, A., Rovshan, B., & Shirreza, F. (2015). The application of text world theory to recognize narrative elements in Shazdeh Ehtejab: A cognitive poetics approach. *Language Related Research*, 5 (21), 183-206.
- Kripke, S. (1963). *Semantic considerations on modal logic*. Translated by Lajevardi. K. Nashre Riyazi. 1 & 2, 28-33.
- Kripke, S. (1980). *Naming and necessity*. Translated by Lajevardi, K. Hermes. [In Persian].
- Lyons, J. (2013). *Language and linguistic: An introduction*. Translated by Safavi. K. Elmi. [In Persian].
- Movahed, Z. (2012). *Modal Logics*. Hermes. [In Persian].
- Pishghadam, R., Ebrahimi, Sh., & Tabatabayan, M. . (2019). *A novel approach to psychology of language education*. Ferdowsi University of Mashhad. [In Persian].
- Prince, G. (2003). *A dictionary of narratology*. Lincoln & London: University of Nebraska P.

- Ryan, M-L. (1991). *Possible worlds, artificial intelligence, and narrative theory*. Indiana University Press.
- Ryan, M-L. (1992). Possible worlds in recent literary theory. *Style*: 26(4).
- Ryan, M-L. (2005). Possible worlds theory. In *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. Edited by David Herman, Manfred Jahn and Marie-Laure Ryan. Routledge: London & New York.
- Ryan, M-L. (2006). From parallel universes to possible worlds: Ontological pluralism in physics, narratology, and narrative. *Poetics Today* 27, 4.
- Ryan, M-L. (2013). Possible worlds. In *the Living Handbook of Narratology*. LHN executive editor, Jan Christoph Meister and the editorial assistant, Wilhelm Schernus.
- Saeedimehr, M. (2005). Possible worlds; study of Kripke.S, Lewis.D and Plantinga, A. 's Perspectives. *NAMEH MOFID*. 41, 81-108.
- Safavi, K. (2013a). *Collected writings; The first book of semantics*. Elmi. [In Persian].
- Safavi, K. (2013b). *Familiarity with linguistics in the study of Persian literature*. Elmi. [In Persian].
- Schärfe, H. (2002). Possible worlds in narrative space. An electronic journal on formalisation in text, media and language <http://www.impact.hum.auc.dk>, Department of Communication, Aalborg University Krohngstraede 3, 9220 Aalborg East, Denmark.
- Yousefian Kenari, M. & Gholipour, Z. (2016). A comparative study on narrative point of view & possible worlds in Iranian fiction and dramatic literature; a linguistic approach :The Case Study of : The short story "Snail Cracker"(by Shahryar Mandanipour) and the play "Hovel of Trauma Agony"(by Mahmoud Ostadmohammad. *Language Related Research*. 7(5), 239- 267.
- Zahedi, M. S. (2006). Are possible worlds real?. *NAMEH HEKMAT*. 5, 9-40.